

Muş Alparslan Üniversitesi
Bulanık Meslek Yüksekokulu

BULANIK SEMPOZYUMU

16 Mayıs

2024

TAM METİN KİTABI

BULANIK SEMPOZYUMU
TAM METİN KİTABI
(BULANIK SYMPOSIUM PROCEEDINGS BOOK)

16 MAYIS, 2024
BULANIK, MUŞ

Editör: Dr. Hüseyin DOĞAN, Doç. Dr. İsmail DÖNMEZ

TAM METİN KİTAP YAYINLANMA TARİHİ:
27.08.2024

COPYRIGHT©2024

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ'NİN TÜM HAKLARI
SAKLIDIR. BU YAYININ HİÇBİR BÖLÜMÜ, YAYINCININ
ÖNCEDEN YAZILI İZİNİ OLMADAN, FOTOKOPİ, KAYIT VEYA
DİĞER ELEKTRONİK VEYA MEKANİK YÖNTEMLER DAHİL
HİÇBİR ŞEKİLDE VEYA HERHANGİ BİR ARAÇLA
ÇOĞALTILAMAZ, DAĞITILAMAZ VEYA İLETİLEMEZ.

BURADA YER ALAN İÇERİKLERİN TÜMÜ YAZARININ
SORUMLULUĞUNDADIR.

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ-2024©

ISBN: 978-605-5137-19-9

Sempozyum Onursal Başkanları

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN (Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü)
Oğuzhan OCAK (Bulanık Kaymakamı)

Sempozyum Düzenleme Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. İrşad Sami YUCA (Başkan)
Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM
Doç. Dr. Bünyamin SARİKAYA
Doç. Dr. İsmail DÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat EMİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Feryat ALKAN
Öğr. Gör. Dr. Kenan ÖZMEN
Öğr. Gör. Dr. Neriman MORKOÇ
Öğr. Gör. Dr. Hüseyin DOĞAN
Öğr. Gör. Dr. Muhammed Elçin NECEF
Öğr. Gör. Burcu CANDEMİR
Öğr. Gör. Mesut KOÇ
Öğr. Gör. Rezzan EKİNCİ

Sempozyum Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ebulfez SÜLEYMANLI, Uluslararası Türk Akademisi, KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Erhan AKIN, Siirt Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ, Van Yüzyüncüyıl Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Atik AYDIN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Behçet AL, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ASLAN, Gaziantep Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Saime ŞAHİNÖZ, Ordu Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Serkan ÖZTÜRK, Gümüşhane Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yaşar KARADAĞ, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI, Karamananoğlu Mehmetbey Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN, Samsun Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Alparslan ÖZTÜRKÇİ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Bilal ALTAN, Şırnak Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Salih GÜLEN, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Hidayet KARA, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa YAŞAR, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Zekeriya ÇAM, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Sedat ÇELİK, Şırnak Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Şahin İDİL, TÜBİTAK, TÜRKİYE
Doç. Dr. Şarika BERBER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Yusuf ALAN, Bitlis Eren Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tecelli KARASU, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Abdülkerim BINGÖL, Hakkari Üniversitesi
Dr. Zafer ÇİL, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Şaban ARGUN, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Zeynep Zelal KIZILKAYA, Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Cebi BEHRAMOV, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAYCAN
Dr. Mehmet AYDIN, University of the West of England, BİRLEŞİK KRALLIK
Dr. Tofik NECEFLİ, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAYCAN
Dr. Veysi KAYRI, Batman Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Yadgar Rasool H. AMEEN, University of Soran, KRG/IRAK
Öğr. Gör. Seraceddin GÜRBÜZ, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE

BULANIK SEMPOZYUMU

SEMPOZYUM PROGRAMI

16 MAYIS, 2024

BULANIK, MUŞ

SALON 1

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAHA

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA
<i>Tebliğ Sahibi</i>		<i>Tebliğ</i>
Öğr. Gör. Şerafettin YENER		Bulanık'ta Eğitimin Dünü ve Bugünü
Doç. Dr. Yılmaz MUTLU		İngilizce, Türkçe ve Kürtçe'de Temel Matematik Kavramlarının Etnomatematik Çerçevesinde Değerlendirilmesi
Doç. Dr. İsmail DÖNMEZ		Fen Bilimleri Dersi Öğretmenlerinin Doğu Anadolu Bölgesinde Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma
Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA		Ortaokul Öğrencilerinin Yazma Kaygıları Üzerine Bir Araştırma: Bulanık İlçesi Örneği

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Erhan AKIN
<i>Tebliğ Sahibi</i>		<i>Tebliğ</i>
Doç. Dr. Canser KARDAŞ		Bulanık'ta Yaşayan Kuzey Kafkasya Halklarından Osetlerde Kültür, Kimlik ve Folklor
Eğitimci Fatma Nur BORAZAN		Discourse Analysis of Yunus Emre's Poem "If Once You Broke A Heart"
Eğitimci Ersin KAYA		Orhun Kitabeleri'nin Erk Söylemi Açısından İncelenmesi
Prof. Dr. Erhan AKIN		Bulanık Masallarından Hareketle Aile

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BULANIK MESLEK YÜKSEKOKULU

T.C.
BULANIK KAYMAKAMLIĞI

BULANIK SEMPOZYUMU
16 Mayıs 2024

SALON 2

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAHA

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Erkan DİKİCİ
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Doç. Dr. Erkan DİKİCİ; Dr. Nurten Ebru ÖZDEMİR		Bulanık (Muş) İlçesi Üzerine Yapılmış Çalışmaların Bibliyografyası
Dr. Gülbın FIRAT ONAT		Bulanık'ta Yerel Basının Tarihi
Gazeteci Mehmet Fideyil TEMEL		Gazetecilik Meslek İlkelerini Engelleyen Unsurlar
Dr. Feryat ALKAN; Arş. Gör. Yakup DİLBİLİR		İletişim Amaçlı Web Site Kullanım; Bulanık Kamu Kurumlarının Web Sitelerinin Analizi

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Yunus Levent EKİNCİ
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Prof. Dr. Yunus Levent EKİNCİ		Bitlis Nemrut Volkanı ve Global Jeopark Kriterleri
Öğr. Gör. Murat ERGİNYÜREK		Fiziki Coğrafyanın Bulanık Yerleşim Alanının Seçimi ile Beşerî Faaliyetlerine Etkisi
Öğr. Gör. Rezzan EKİNCİ; Öğr. Gör. Mesut KOÇ		Muş İlinde Doğal Afetler, Kent Planlama ve Jeofizik Çalışmaları
Eğitimci Mehmet Emin YILMAZ		Coğrafya ve Yer Adları: Bulanık Örneği

SALON 3

SEMPOZYUM PROGRAMI		
SABAH		
11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Yaşar KARADAĞ
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Ferit YILDIZ		Muş İlinin Hayvancılık Potansiyeli ve Önemli Bir Koyun Hastalığı Piyeten
Öğr. Gör. C. Atahan ATLI; Öğr. Gör. Yıldırım ÇELİK; Öğr. Gör. Mahmut YARDIMCI		Bulanık İlçesinde Hayvan Yetiştiriciliğinin Yıllara Göre Değişimi ve Öneriler
Dr. Selahattin AYDEMİR; Öğr. Kenan KAÇAK; Öğr. Gör. Dr. Abdalbaki DEMİR		Bulanık Yöresinde İhmal Edilen Kistik Ekinokokkozis ve Korunma Yolları
Şube Müdürü Samet AŞKIN		Bulanık İlçesinde 2002-2023 Yılları Arasında Tarımsal Üretim ve Tarımsal Destekleme Politikalarının Gelişiminin İncelenmesi

ÖĞLEDEN SONRA		
15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Ramazan YANIK
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Kenan ALPARSLAN		Aşiretler Arası Barışın Sağlanmasında Sosyal Psikolojik Dinamikler
Doç. Dr. Teceli KARASU; YL Öğr. Hamza AYDIN		Bulanıkta İkamet Edenlerin "Bulanık"a İlişkin Metaforik Algıları
Öğr. Gör. Dr. Neriman MORKOÇ		Göç ve İskân ile Bulanık'ın Yeni Toplumsal Grupları: Karapapaklar (Terekemeler) ve Tatlar
Eğitimci Melek ATAŞ		Discourse Analysis of Ashik Summani's Poem "Ervah-ı Ezel"

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BULANIK MESLEK YÜKSEKOKULU

T.C.
BULANIK KAYMAKAMLIĞI

BULANIK SEMPOZYUMU
16 Mayıs 2024

SALON 4

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAH

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Dr. Esra ÇIPLAK
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Esra ÇIPLAK		Selçuklu'dan Osmanlı'ya "Bulanık" Özelinde Vakıf Kültürü
Öğr. Gör. Ümran ERKOYUNCU		1927 ve 1935 Yılları Nüfus Sayımına Göre Muş İli Bulanık İlçesinin Demografik Özellikleri
Öğr. Gör. Turgut AKYOL		Bulanıklı Annelerin 0-1 Yaş Dönemde Çocuklarını Büyütmede Kullandıkları Geleneksel Yöntemler
Eğitimci Salih KORKMAZ		Abırı'nın Tarihi Yolculuğu

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Orhan ÇINAR
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Öğr. Gör. Dr. Kenan ÖZMEN; Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ		Bulanık'ın Sessiz Gücü: Dezavantajları Fırsata Dönüştüren Kadın Girişimciler
Doç. Dr. Necip DÜNDAR; Dr. Abdulmecit YILDIRIM		Sosyoekonomik Göstergeler Bağlamında Bulanık İlçesi
Öğr. Gör. Ferdi ÖZTÜRK		Bulanık ve Engellilerin Eğitimi
Dr. Semra İŞİN		Seyahatnamelerde Muş Surp Garabet Manastırı

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BULANIK MESLEK YÜKSEKOKULU

T.C.
BULANIK KAYMAKAMLIĞI

BULANIK SEMPOZYUMU
16 Mayıs 2024

SALON 5

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAH

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER		Bulanık Halkodası
Doç. Dr. Ejder ULUTAŞ		Muş İlinde Geleneksel Bilgi Hafızası: Köyler ve Kuşaklar
Öğr. Gör. Dr. Nevzat ERDOĞAN		Çok Partili Dönemde Bulanık'ta Siyaset (1946-1960)
Öğr. Gör. Dr. Nevzat ERDOĞAN		Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İdari Düzendeki Bulanık

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Şerafettin ÇİFTÇİ		Bulanıkta Sağlık
YL Öğr. Bülent ÖZDEN		Mustafa Kutlu'nun "Yoksulluk İçimizde" Hikâye Kitabının Çatı Bakımından Bir İncelemesi
Doç. Dr. Sedat ÇELİK		Bulanık, Malazgirt, Varto Üçlüsünde Turizm Sektörünün Mevcut Durumu ve Geleceğine Dair Bir Değerlendirme
Arş. Gör. Emrah DURSUN; Arş. Gör. Yakup DİLBİLİR		Muş Bulanık İlçesini Konu Alan Lisansüstü Tez Çalışmalarının İncelenmesi

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BULANIK MESLEK YÜKSEKOKULU

T.C.
BULANIK KAYMAKAMLIĞI

BULANIK SEMPOZYUMU
16 Mayıs 2024

SALON 6

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAHA

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK
<i>Tebliğ Sahibi</i>		<i>Tebliğ</i>
Dr. Bora YILMAZ		Bulanık – Yoncalı'da Yaşayan Terekeme Karapapak Türkleri Hakkında Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih Çalışması
Doç. Dr. Uğur BOZKURT		Kafkasya'dan Bulanık'a Yapılan Göçler ve İskân Meselesi (1856-1914)
Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK		Muş Geleneksel Sivil Mimarisinde Bir Örnek: Selahattin Öztürk Evi
Doç. Dr. Şahabettin ÖZTÜRK		Muş Su Mimarisinde Bir Örnek: Kulleteyn Yapısı

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ
<i>Tebliğ Sahibi</i>		<i>Tebliğ</i>
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ; Arş. Gör. Münevver ERTÜRK		Huastuanift'te Önvarsayım ve Önvarsayım Tetikleyicileri
Dr. Nurcihan GÜNEŞ		Ahmet Caferoğlu'nun Derlediği Metinlere Göre Muş-Bulanık Terekeme Ağzının Belirleyici Ses Özellikleri
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ; Arş. Gör. Berrin KASIMOĞLU DÖNMEZ		İrk Bitig'in Önvarsayım Türleri ve Tetikleyicileri Bakımından İncelenmesi
Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ; Arş. Gör. Berrin KASIMOĞLU DÖNMEZ		Tonyukuk Abidesi'nde Söylem Belirleyiciler

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BULANIK MESLEK YÜKSEKOKULU

T.C.
BULANIK KAYMAKAMLIĞI

BULANIK SEMPOZYUMU
16 Mayıs 2024

SALON 7

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAH

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Tamella ALİYEVA
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Doç. Dr. Hasan TAŞKIRAN		Bulanık (Kop/Gop)'ın İsmi ve Tarihsel Konumu Üzerine Bir Değerlendirme
Arş. Gör. Bilal ÖZTEKİN		Sözlü Kültür Bağlamında Bulanık Çevresindeki Yerleşim Yeri Adları ve Kuruluş Hikâyeleri
Prof. Dr. Tamella ALİYEVA		Bulanık İlçesinin ve Aran Karabağ'ın Beylegan Şehrinin Düşün Merasimlerinin Karşılaştırılması
Prof. Dr. Tamella ALİYEVA		Bulanıklı Şair Mehmet Emin Korkmaz'ın Vatan ve Doğa Şiirlerinin Poetikası

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Prof. Dr. Sabit DUMAN
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Prof. Dr. Sabit DUMAN		Bulanık'tan Bir Cumhuriyet Aydını: Muharrem Ergin
Dr. Nevzat EMİNOĞLU		Bulanık'ta Yazılı Edebiyat ve Temsilcileri
Arş. Gör. Yusuf SALMAZZEM		Molla Abdurrahman-İ Mollakendî ve Tasavvufî Şahsiyeti
Dr. Öğr. Salih KALKAN		19 ve 20 Yüzyılda Hasenan Aşireti'nin Bölgedeki Durumu

SALON 8

SEMPOZYUM PROGRAMI

SABAHA

11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM		Bulanık/Kop Medreseleri, Tedrisatı ve Tefsir Okumaları
Arş. Gör. Fatih AKYÜZ		Bulanık'ta Halk Dindarlığı: Etnografik Bir Çözümleme
Dr. Şaban ARGÜN		Bulanıkta Tasavvuf Geleneği ve Mutasavvıfların Toplum Üzerindeki Etkileri
Doç. Dr. Musa TURŞAK		Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Dünü, Bugünü ve Yarını

ÖĞLEDEN SONRA

15.00-16.00	2.OTURUM	Oturum Başkanı Dr. Şeyhmus ORKİN
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Nurettin ERTEKİN		Kurtenêrînek Lı Dîwana Serda
Araştırmacı-Yazar Gülistan ÇOBAN EMİNOĞLU		Bulanık'ta Dengbejlîk Edebiyatı
Dr. Ömer DELİKAYA		Hatırlamanın Yankıları: Kürt Sözlü Geleneğinde Ölen Dengbêjler İçin Yakılan Ağitlar
Öğr. Gör. Ümit IŞIK		Bulanık Atasözlerinde Geçen Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme
Dr. Şeyhmus ORKİN		Rezên Jîyanê Dîvan'ında Öğütler

SALON 9

SEMPOZYUM PROGRAMI		
SABAH		
11.30-12.30	1.OTURUM	Oturum Başkanı Dr. Edip YILMAZ
Tebliğ Sahibi		Tebliğ
Dr. Edip YILMAZ		Tarihi Mezar Taşları
Araştırmacı Kiramettin AYDIN		Bulanık'ta Dini Eğitim ve Öğretim
Eğitimci Metin BOSTANCI		Bulanık'a Özgü Geleneksel Yemekler
YL Öğr. Merve Nur KOÇLARDAN		Hafızanın Mekânsal İzi Olarak Muş-Kale Mahallesi

ONLİNE SUNUMLAR

11:33 | BULANIK SEMPOZYUMU ONLINE (SABAH OTURU...

Kültürel Öğeler

Ermeni Yemekleri

TITU (Ermeni)

- Çorti (Genel)
- Gırara Tırşi (Bulanık)

İşkhan (Ermeni)

- Sazan (Genel)
- Bulgur pilavıyla (Ermeniler)
- Lerge Pilavıyla (Azerbaycan)

Gata/Kata (Ermeni)

- Kete (Genel)
- Kâde (Bulanık)

Khaş (Ermeni)

- Paça (Genel)
- Paça/Pê (Bulanık)

Hedik (pişmiş buğday), tandır ekmeği, et kavurma, bahar aylarında yüksek yerlerde yetişen bitkiler (cağ, çirış otu/gülük, ısgın, kenger, sirno, helis başta olmak üzere birçok ot ve çeşitli mantı - meet.google.com/ekranmizi-ortaklayin?ui=221 - Paçkayay Aslan) İma türleri, helva ve bakliyat yemekleri bölgede yaşayan ıraku etnik ve cını grupların sofralarının vazgeçilmezleriydi.

12:19 | BULANIK SEMPOZYUMU ONLINE (SABAH OTURU...

Ahmet GÖKÇEN (Medya gösterme kontrolleri)

Törenler

- Bulanık Ermenilerinin 14 Şubat tarihinde (Hz. İsa'nın doğumundan kırk gün sonra) kutladıkları Terintas (Derindas/Dırındız veya Dearıntaraç) bayramı, Hz. İsa'nın doğumundan sonra Hz. Meryem tarafından kırk gün geçip temizlendikten sonra Tanrı'ya sunulmak için mabede götürüldüğü güne dayanır. Bu bayramda gerçekleştirilen bazı etkinlikler, Pagan dönemi **baharı karşılama ritüelleriyle** benzerlik göstermektedir.

Bulanık ilçesinin bazı köylerinde gerçekleşen Dırındız geleneğinin Ermenilerce kutlanan Terintas bayramı ile birçok benzerlik taşıdığı görülmektedir: "Dırındız ile Terintas kelimelerindeki yazımsal benzerlik, iki uygulamanın yakın zaman aralığında icra edilmesi, ateşin ortak obje olması, meşale şeklinde bir düzeneğin kullanılması ve ateşin gece yakılması benzer yönler olarak zikredilebilir."

12:23 | BULANIK SEMPOZYUMU ONLINE (SABAH OTURU...

AHMET KARAHAN (Medya gösterme kontrolleri)

Yalıtım Malzemesi Kalınlığı (mm)	Durgun Basınç (Pa)
30	62.1
40	62.7
50	64.9
60	66.4

Şekil 13: Dairesel form baca durgun basınç karşılaştırması

Dairesel kesitli formda baca durgun basınç karşılaştırması Şekil 13'te sunulmuştur. **En düşük baca durgun basıncı**, kalınlığı 30 mm olan yalıtım malzemesiyle **62.1 Pa**, **en yüksek** baca durgun basıncı kalınlığı 60 mm olan yalıtım malzemesiyle **66.4 Pa** olarak analiz edilmiştir.

12:51 | BULANIK SEMPOZYUMU ONLINE (SABAH OTURU...

İÇİNDEKİLER

<i>MÜDERRİSLERİN SOSYAL HAYATTAKİ ROLÜ –MUŞ/BULANIK ÖRNEĞİ-.....</i>	<i>1</i>
<i>BULANIK SAKİNLERİNİN “BULANIK’A İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI.....</i>	<i>10</i>
<i>HAFIZANIN MEKÂNSAL İZİ: MUŞ-KALE MAHALLESİ.....</i>	<i>20</i>
<i>KURTENÊRÎNEK LI DÎWANA SERDA</i>	<i>30</i>

MÜDERRİSLERİN SOSYAL HAYATTAKİ ROLÜ –MUŞ/BULANIK ÖRNEĞİ-

Recep ASLAN

Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep / Türkiye (Prof. Dr.)

recep_aslan72@hotmail.com

1. GİRİŞ

Sultan Alparslan'ın Bizanslılara karşı giriştiği Malazgirt meydan muharebesinden sonra elde ettiği zafer sonrasında İslâm dini, başta Malazgirt olmak üzere bölgede hızla yayılmaya başlamıştır. Bu durum sonraki süreçte Malazgirt-Bulanık muhitinde etkileri günümüze kadar süren çok sayıda medresenin inşa edilmesine olanak sağlamıştır. İslâm dininin egemenlik sahasının genişlemesiyle bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan medreseler, kuruldukları her yerde çok önemli işlevler görmüştür. Bir eğitim kurumu olmanın yanı sıra toplum hayatının bir parçası haline gelen medreseler, Cumhuriyet dönemi öncesinde vakıflarla desteklenmiş, Cumhuriyet ile birlikte ise Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretim Birliği Yasası) kabulü ile yasaklanmıştır. Bu durum medreseleri merkezi bölgelerden taşraya, şehirlerden köylere sürüklemiştir. Zamanla sayıları azalan medreseler günümüze kadar halkın kısıtlı imkânlarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır.

Medrese, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin dinî ve sosyal hayatının sürdürülmesini sağlayan önemli bir kurumdur. Medreselerin zamanla gelişmesi, medrese âlimlerinin toplum yaşantısı üzerindeki etkisini artırırken, aynı zamanda dinin topluma yerleşmesi de bu âlimlerin rehberliğinde olmuştur. Medreselerden mezun olan talebeler toplum nezdinde saygın bir konum elde etmekle beraber, ilimde bir otorite olarak da kabul görmüşlerdir. Muş'un Bulanık ilçesi geçmişte, gerek medreseleriyle gerek sosyal faaliyetleriyle önemli bir ilim ve medeniyet merkezi olmuştur. Bu çerçevede Mollakent/Melekend, Dokuzpınar/Koçak, Esenlik/Abri, Okçular/Şeyxveliyan, Muhacir/Gülçimen gibi yörenin önemli medreselerinde topluma yön veren değerli âlimler yetişmiştir. Bu çalışmada Muş ili Bulanık ilçesinde hizmet vermiş bazı müderrislerin toplumsal yaşamdaki rolü üzerinde durulmuştur. Bu amaçla bu müderrislerin bölgenin manevî, sosyal, kültürel kalkınmasına katkıları ve bu katkıların sosyal barışın tesisindeki rolü ele alınmıştır. Bu çerçevede yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak medrese hocalarıyla mülakat yapılmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde barış ve arabuluculuk, yardımlaşma, dayanışma, hukuki meseleler gibi konularda sorular yöneltilmiştir. Böylece medreselerde yetişmiş bu zevatın sosyal hayattaki rolleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. BULANIK ÇEVRESİNDE YAŞAMIŞ/YAŞAYAN BAZI MÜDERRİSLER VE ONLARIN SOSYAL HAYATTAKİ ROLLERİ

2.1. Mele Muştak Aydın

1936 yılında Muş'un Bulanık ilçesinin Okçular/Şeyxveliyan köyünde dünyaya gelen Mele Muştak, bölgede yaşamış mutasavvıflardan Mele Abdurrahman-ı Tağî (ö. 1886) ve Fethullah Verkanisî'nin (ö. 1899) talebesi olan Mele Abdullah Aydın'nın (ö. 1945) altı oğlundan biridir. Mele Abdullah, 1930'lu yıllarda Bitlis'ten gelerek Okçular köyüne yerleşmiştir. Mele Muştak, Kur'an-ı Kerim ve İlmihâl derslerini babasından alır. Henüz 10 yaşında iken de babası vefat eder. 12 yaşında medrese eğitimine başlayan Mele Muştak, sırasıyla, Güroymak/Norşin'de Şeyh Tahaê Adgonî, Mela Zahirê Tendûrekî, Mutki'ye bağlı Koyunlu/Oxin'de Şeyh Halidê Oxinî, Şeyh Mezherê Oxinî ve Şeyh Asımê Oxinî'den dersler alarak medrese tahsilini tamamlar.

22 yaşında iken Okçular köyünde imamlık yapmaya başlayan Mele Muştak, aynı zamanda oradaki medresede 1958-1978 yılları boyunca talebe yetiştirir. Daha sonra, 1982- 1983 yılları arasında Tatvan'a bağlı Tosunlu köyünde, 1983-1988 yılları arasında Sivas'ın Gemerek ilçesine bağlı Yeşilyurt köyünde, 1988-1997 yılları arasında ise Ağrı'nın Patnos ilçesine bağlı Gencali köyünde imamlık yapar. Bir süre Muş'ta ikamet ettikten sonra, 1998'de Van'a yerleşir, 21 Aralık 2009'da vefat edinceye kadar orada ikamet eder.

Talebelerine Sa'dî Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) Gülistân ve Bostân'ını okutan Mele Muştak, ileri derece Arapça ve Farsça bilmekle beraber aynı zamanda medrese müfredatına da hakimdir. Bir dönem hayatında ciddi bir riyazet dönemi yaşayan Mele Muştak'ın hakikate ulaşma çabaları onun Risale-i Nur ile tanışmasına vesile olur. Tasavvuf'ta İmâm-ı Rabbânî'yi (ö. 1034/1624) referans almaya başlayan Mele Muştak'ı etkileyen bir diğer mutasavvıfta, birçok şiirini ezbere bildiği Melayê Cizîrî'dir (1050/1641).

Bir dönem bazı tarikat ehline karşı eleştirel bir tutum takınan Mele Muştak, tasavvufa atfedilen, İslâm'a aykırı gördüğü yorumlara karşı ilmi deliller ortaya koymaya çalışır. Ona göre, ilimden yoksun tasavvuf mümkün olamaz, ilimsiz tasavvuf, hurafelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Hurafeler ise insanları tasavvuftan uzaklaştırır.

Toplumsal bir sorun olarak, erkeklerin kadınlara karşı uyguladıkları şiddet eylemlerini sert bir dille eleştiren Mele Muştak, güçlü erkek olmanın kadınlara karşı nazik davranmayı gerektirdiğini ifade eder.

2.2. Mele Abdurrahman İnci (Piyongî)

Takriben 1932 yılında Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Yemişen/Piyonk köyünde dünyaya gelen Mele Abdurrahman'ın büyük dedesi Sadun Ağa Muş'un Suvaran/Kasor köyündendir. Sıbkî aşiretine mensup aile, zamanla Yemişen köyüne yerleşmiştir. Yedi yaşına geldiğinde babası Muhammed tarafından medreseye başlatılan Mele Abdurrahman, uzun yıllar boyunca birçok müderristen ders almıştır. Bu müderrislerin başlıcaları şunlardır: Mele Ramazanê Veli, Mele Zekiyê Abdalbazitê, Mele Salihê Botî, Mele Reşid ve kardeşi Mele Sadikê Tırtopî/Günyurdu, Mele M. Şerifê Sêrtî, Şeyh Maruf Emre, Mele Mahmudê Neynikê, Mele Aliyê Pirkaşinê (Oğlakkaya), Mele Huseynê Balekî, Şeyh Tahaê Adgonî, Mele İbrahimê Eğdadê (Güneş).

Köylülerin daveti üzerine Cankurtaran/Gebolan köyünde göreve başlayan Mele Abdurrahman, orada kendi talebelerini yetiştirmeye başlar. Otuz yıl boyunca hizmet ettiği Cankurtaran köyünden emekli olunca ayrılır. Emeklilik sonrasında ise Bursa'ya yerleşir. Hayatı boyunca toplumda barışı, huzuru, adaleti sağlamak için çaba gösteren Mele Abdurrahman'a göre imam olmak, aynı zamanda toplum nezdinde arbulucu bir konuma sahip olmak demektir. Kendisi de bölgede yaşanan birçok davaya müdahil olmuş, davaların çözümünde söz sahibi olmuştur. Hâlihazırda memleketine dönen Mele Abdurrahman, ilerlemiş yaşına rağmen hala tebliğ görevine devam etmekte, fikhî meselelerde fetvalar vermektedir.

2.3. Mele Ramazan Sarıkaya

Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Aşağıbüklü/Dalık köyünde 1951 senesinde dünyaya gelen Mele Ramazan, ilk eğitimine kendi köyüne 17 km. uzaklıktaki Dokuzpınar/Koçak köyünde Kazım Emre ve Gıyasettin Emre'nin babası Şeyh Maruf Emre'nin yanında başlamıştır. Dokuzpınar'dan sonra Melekent köyünde eğitimine devam eden Mele Ramazan, bir süre sonra Okçular/Şeyxveliyan medresesine, oradan da Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Koyunlu/Oxin medresesine gider ve eğitimini orada tamamlayarak Şeyh Seyfetullah Ayte'den icazet alır.

Talebelik yıllarında yaşadığı zorluklar Mele Ramazan'da derin izler bırakır. O yıllarda medreselerin bir geçim kaynağı olmadığından, medreselerde kalan talebeler, kıt kanaat geçinen köylülerin yardımlarıyla eğitimlerini sürdürebiliyorlar. Medreseye gelen talebe, köylülerden bir

yatak emanet alır. Köyden ayrılınca da yatağı sahibine geri verir. Köylü her gün yaptığı yemekten bir tabak yemeği bir ekmekle beraber, râtib toplamaya gelen talebeye verir. Talebenin kirli kıyafetlerini de yine köylü yıkar. Onlarca talebenin aynı yerde yatıp kalkması da beraberinde farklı zorluklar getirir. Talebe hemen hemen gittiği her yere yürüyerek gider. Tüm bu zorluklara rağmen, vazgeçmeden eğitimini tamamlayıp icazet almak hiç de kolay değildir.

İcazetini aldıktan sonra Hakkari'ye giden Mele Ramazan, orada sekiz yıl fahri imamlık yapar. Hakkâri'den sonra köyüne döner. Hem köyünde hem de civar köylerde yine sekiz yıl fahri imamlık yapar. Ardından kadrolu imam olarak Sürügüden/Xırbe köyüne atanır. Emekli oluncaya kadar orada görev yapar.

Çalışma hayatı boyunca bulunduğu yerlerde Kur'an-ı Kerim, Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Siyer dersleri verir. Mele Ramazan görev yaptığı yıllar boyunca ve emekli olduktan sonra da bir imam ve kanaat önderi olarak toplumsal barışın tesisi konusunda kendisine müracaat eden herkese yardımcı olmaya çalışır. Kan davaları, köy kavgaları, boşanma, miras paylaşımı, ailevi sorunlar, arazi kavgaları, ticari konular Mele Ramazan'ın müdahil olduğu davalardandır. Özellikle miras davalarında hak sahiplerine İslâm hukukunun gereklerini anlattıklarını fakat o kimselerden bazılarının kadınlara haklarını teslim etme konusunda hukuk tanımadığını ifade eden Mele Ramazan'a zekât, faiz, kredi gibi mali sorular ise en çok sorular arasındaadır.

2.4. Mele Abdulhalim Yüce

Nüfus Kayıtlarında Abdullah olarak kaydedilen fakat halk arasında Mele Abdulhalim olarak tanınan Abdulhalim Yüce, 1955 yılında Muş ilinin Bulanık ilçesine bağlı Melekent köyünde doğmuştur. İlkokula başladığı dönemde eş zamanlı olarak dedesi Şeyh Abdullahê Melekendi'den Kur'an-ı Kerim ve Sarf dersleri almaya başlar. O sıralarda Mele Abdulhalim'in babası Şeyh İhsanê Melekendi, Cizreli Şeyh Seyda'dan ilim ve hilafet icazetini alıp köyüne döner. İyice yaşlanan Şeyh Abdullah, oğluna kendisinin yerine köylerinde görev yapmayı teklif eder. Köylülerin de ısrarıyla bu teklifi kabul eden Şeyh İhsan, o günden sonra başta oğlu Abdulhalim olmak üzere talebelerine ders vermeye başlar. Mele Abdulhalim 1971 yılında Siirt'e bağlı Karabağlar/Zokayd köyünde bulunan Şeyh Fudayl Sevgili'den (ö. 1992) ders alır. 1972-1973 yıllarında ise Cizreli Şeyh Muhammed Nurullah'ın (ö. 1985) talebesi olur. Bir süre de Okçular/Şeyxveliyan köyünde bulunan müderris Mele Muştak'tan Beyân ve İstiare dersleri alır. Ardından köyüne döner ve kalan eğitimini babasının yanında tamamlar. Şeyh İhsan, oğlu Mele Abdulhalim'e icazet-i külli olarak tanımladığı ilmi ve tasavvufi icazeti verir. Mele Abdulhalim aldığı icazetin yanı sıra ilerleyen zamanlarda açık öğretimden ortaokul, lise ve üniversite diplomasını da alır. 1979 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Muş'un Bulanık ilçesi ve köylerinde on altı yıl resmi görev yapan Mele Abdulhalim, bulunduğu yerlerde aynı zamanda da talebe yetiştirir. 2012 yılında emekli oluncaya kadar on sekiz yıl boyunca Ankara'da görev yapar. Toplamda yirmi beş yıl müderrislik yapan Mele Abdulhalim uzun yıllar boyunca vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.

Mele Abdulhalim, Doğu Anadolu'da görev yaparken, düğün, mevlid, taziye gibi etkinliklere katılmakla beraber, toplumun sosyo-kültürel yapısını göz ardı etmeden katkı sunduğu ve şahit olduğu çeşitli konuları da eleştirel bir gözle değerlendirir. Bu eleştirilerden bazıları şunlardır: Mele Abdulhalim, civar köylerdeki bazı arazi uyuşmazlıklarına müdahil olmuştur. O, mahkemelerin davaları karara bağlamalarının uzun zaman alması dolayısıyla tarafların, kendisi de dâhil bölgedeki imamlara ve ileri gelenlere, aralarında adaleti sağlamaları için müracaat ettiklerini fakat bu heyetin verdiği kararın resmi bir bağlayıcılığı olmaması dolayısıyla güçlü tarafın zor kullanma cihetine gittiklerini belirtir. Bölgedeki kız kaçırma davalarına da çokça dâhil olan Mele Abdulhalim, genelde kız kaçırana tarafa bedel olarak para cezası ya da kaçırılan kızın yerine erkek tarafından kız tarafına bir kız verilmesine karar verildiğini ifade eder. Boşanma davalarında da kadına verilmesi gereken mehir konusunda gereken hassasiyetin her zaman gösterilmediğini düşünen Mele Abdulhalim, miras söz konusu olduğunda ise toplumun kadınları "babanın malını

elin oğluna mı yedireceksin?” şeklinde psikolojik şiddete maruz bıraktığını, bu şekilde haksız muameleye uğrayan kadınların miras haklarından vazgeçirildiğini ve kadınların miras hukukunda yok sayıldıklarını dile getirir.

Mele Abdulhalim, henüz 15 yaşında Cizre’de Şeyh Nurullah’ın talebesi iken, İdil ilçesinde iki aşiret arasında vuku bulan ve toplamda 11 kişinin hayatını kaybettiği olayın barış merasiminde, hocasının teşviki ve cesaretlendirmesiyle, ilçeye sığmadığı için ilçe dışında boş bir arazide toplanan yaklaşık yirmi beş bin kişilik topluluğa Kur’an-ı kerim okumuş ve barış duası yapmıştır. Mele Abdulhalim’e göre, kanaat önderliği yapacak kişi dürüst, tarafsız, cesur ve sabırlı olmalıdır. Konuşma kabiliyetiyle birlikte ilim ve deneyim sahibi olmalıdır. En az üç kişi ile beraber hareket etmelidir. Bu kişiler inkâr, unutkanlık, yapılacak bir işi hatırlatma gibi konularda birbirlerini desteklemelidir. Tarafları temsilen birer kişiyi muhatap almalıdır. Taraflardan hiçbir maddi beklentisi olmamalıdır. Sadece Allah’ın rızasını gözetmelidir.

2.5. Mele Abdulvahap İnce

1956 senesinde Erzurum’un Karaçoban ilçesine bağlı Ovayoncalı köyünde doğan Mele Abdulvahap, ilk medrese eğitimine babası Mele Abulaziz’in yanında başlamıştır. Ardından Karaçoban ilçesine bağlı Erenler/Çoxreş köyünde Şeyh Raşit’ten, Tillo’da Şeyh Burhaneddin’den, Baykan’ın Bayka köyünde Mele Muhittin Havili ve Göroymak’da/Norşin Şeyh Hafid ve Şeyh Taha’dan ders almıştır. Nihai olarak Erenler/Çoxreş köyündeki Şeyh Abdurrahimê Çoxreşi’den icazet alan Mele Abdulvahap, medrese eğitimi ile birlikte İlkokul ve Ortaokul diplomasını da açık öğretimden almıştır. İcazet aldıktan sonra resmi görev almayan Mele Abdulvahap, 8 yıl boyunca Erzurum’un Karayazı ilçesine bağlı Karabey köyünde müderrislik yaptıktan sonra 1989’dan itibaren Muş’un Bulanık ilçesine bağlı Söğütlü/Sorgulû köyünde bulunan medresesinde müderrislik yapmaktadır. Mele Abdulvahap’ın medresesinden mezun olan talebeler, muhtelif yerlerde resmi ve fahri olarak görev yapmaktadır.

Mele Abdulvahap’a göre, bölgede vuku bulan kan davaları, ailevi problemler, arazi anlaşmazlıkları gibi meselelerin çözüm mercii müderrisler ve imamlardır. Bu bağlamda kendisi de sık olarak barış süreçlerinde yer almaktadır. Ona göre, taziyeler, hasta ziyaretleri gibi etkinlikler dini ve milli değerleri topluma telkin etme, halkın taleplerini tespit etme barışın ve huzurun tesisini sağlama, topluma manevi değerler kazandırma, birlik ve beraberliği teşvik etme gibi hususlarda çok önemli bir yere sahiptir.

Toplumsal barışın tesisine Kur’an ve Sünnet ışığında çözüm üretilmesi gerektiğini düşünen Mele Abdulvahap’a göre, toplumda doğruluk ve adalet ile farkındalık oluşturulmalıdır. Bu bağlamda bölgedeki miras paylaşımı meselelerinde sık sık sıkıntılarla karşılaştıklarını ifade eden Mele Abdulvahap, kanaat önderleriyle beraber aile bireylerini bir araya toplayarak hakkaniyetli ve şeffaf bir şekilde miras dağılımını Kur’an ve sünnet ışığında çözmeye çalıştıklarını ifade eder. Yine özellikle yerel seçim dönemlerinde halk arasında kutuplaşma yaşandığını, bu durumlarda sorunun daha da büyümemesi için arabulucu olarak tarafları sakinleştirdiğini belirtir.

2.6. Mele Abdulgani Öztürk

Mele Abdulgani, 1959 yılında Muş ili Bulanık ilçesine bağlı Melekent köyünde doğmuştur. Eğitimine ilk olarak Melekent köyü müderrislerinden Mele İhsan Yüce’nin yanında başlayan Mele Abdulgani daha sonra Muhacir/Gülçimen köyüne giderek, Mele İbrahim Eğdadî’nin talebesi olur. Gülçimen’den de Günbatmaz/Adgon köyündeki müderris Mele Ali’nin medresesine gider. En sonunda Melekent’e geri dönerek ilk seydası olan Mele İhsan’ın yanında medrese tahsilini tamamlar. Ardından 27 yılı Esenlik/Abri köyünde olmak üzere, muhtelif yerlerde, 2017 yılında emekli oluncaya kadar 40 yıl boyunca imam ve müderris olarak görev yapar. Görev yaptığı dönemde İlahiyat Ön Lisans diplomasını da alır.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya son derece önem veren Mele Abdulgani, cemaatini itikadî ve fikhî konularda eğitmeye çalışmış, zenginleri fakirlere yardım etmeleri hususunda teşvik eder. Komşuluk hakkı konusuna vaazlarında sıkça yer veren Mele Abdulgani, komşular arasında oluşan bir kırgınlık durumunda hemen araya girerek, yaşanabilecek olumsuz durumların önünü kesmeye çalışır. Bölgedeki diğer meleler gibi Mele Abdulgani de, kan davaları, arazi kavgaları, kız kaçırma olayları, miras dağılımı, ticari meseleler gibi pek çok davaya katılır.

Mele Abdulgani, Gülçimen köyünde medresede kaldığı dönemlerde hemen hemen her talebenin yaşadığı gibi kendisinin de maruz kaldığı sıkıntıları, şimdilerde hatıralarının arasına gizlemişse de, râtib için kapı kapı dolaşmanın bir talebede oluşturduğu olumsuz duyguları hiç unutamamıştır.

2.7. Mele Felemez İkinci

1960 yılında Muş'un Bulanık ilçesi Yemişen/Piyonk köyünde doğan Mele Felemez, ilkokul çağına geldiğinde bir yandan köy okuluna giderken diğer yandan eş zamanlı olarak köydeki medreseye devam etti. 1974 yılında Muhacir/Gülçimen köyünde Mele İbrahim Eğdadî'nin medresesine giden Mele Felemez, medrese müfredatına göre okunması gereken tüm kitapları orada okur fakat medrese eğitimini tamamladığı halde icazetini almaz. Mele Felemez, 1984 yılına kadar talebe olarak kaldığı Gülçimen köyünde, 1985 yılında seydası Mele İbrahimê Eğdadî'nin vefatının üzerine, köylülerin ve seydanın oğullarının isteği üzerine imam olarak köyde kalmaya karar verir ve orada 26 yıl boyunca görev yapar. Bu arada, ortaokul, lise ve İlahiyat ön lisans diplomasını açık öğretimden alır. Fahri olarak başladığı mesleğine daha sonraları kadrolu olarak Muş'ta emekli oluncaya kadar devam eder.

Köyde görev yaparken özellikle halkı dini konularda eğitmeye çalışan Mele Felemez, her yaştan insana Kur'an-ı Kerim öğretmeye gayret eder. Bölgede toplumsal barışla ilgili kendisine en çok gelen meseleler ise ailevi sorunlar başta olmak üzere kan davaları, miras paylaşımı ve ticari konulardır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya zemin hazırlayan düğün, taziye, mevlid, hasta ziyareti gibi etkinliklere katılan Mele Felemez, kız isteme safhalarında da yer alır. Bir sünnet olarak evliliği teşvik etmekle beraber düğün masraflarının abartılmasının tarafları zor durumda bıraktığını, bunun sonucunda da gençlerin evlenmeyi geciktirdiğini ya da evlenmekten tamamen vazgeçtiğini söyleyen Mele Felemez, bir diğer eleştirisini de taziyelerde verilen yemekler için yapar. Ona göre, insanları zor durumda bırakan bu tarz geleneklerin toplum tarafından el birliği ile değiştirilmesi gerekmektedir.

2.8. Mele Halid Bozkurt

Mele Halid, 1960 yılında Dokuzpınar/Koğak köyünde dünyaya geldi. Henüz altı yaşında iken yengesi Zinê'den Kur'an-ı Kerim dersi alır. Akabinde köyün medresesinde Mevlid ve Nûbihar okur. 1976'da medrese hayatı başlayan Mele Halid, Uludere/Kopu köyünde Mele Hikmet Aydın'dan, Yokuşbaşı/Semerşeyx köyünde Mele Nimetullahê Sermeşeyhî'den, Melekent medresesinde Mele Abdulhalim Yüce'den dersler alır. Bunların dışında muhtelif medreselerden ders alan Mele Halid, 1980'de Muhacir/Gülçimen köyünde bulunan Mele İbrahimê Eğdadî'nin medresesine gider ve ondan icazet alır. 1985 yılında Mele İbrahim'in vefatı üzerine köyüne geri döner ve ondan sonra yaklaşık 20 yıl boyunca Koğak ve Hoşgeldi köylerinde fahri imamlık yapar. Aynı zamanda medresede dersler verir. 2010 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Muş'a ataması yapılır.

Medresede kaldığı yıllardan geriye, boş evlerde veya kışın soğukunda ahırlarda ezber yapmak zorunda kalmak, bazen yiyecek ekmek bile bulamamak, soğuk su ile yıkanmak zorunda olmak, mum ışığında mütalaa yapmak gibi zorluklara rağmen, nasıl da seve seve eğitimlerini tamamlamaya çalıştıkları anılar kalır.

Mele Halid görev yaptığı yerlerde talep eden herkese Kur'an-ı Kerim'i, Melle Ehmedê Bateyî'nin (ö. 896/1471) Mewluda Şerîf'i, Melle Halil Siirtî'nin (ö.1255/1839) Nehcu'l Enâm'ı, Ehmedê

Xanê'nin (ö. 1119/1707) Nûbihar'ı, Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin (ö. 500/1107'den sonra) Şâfiî fikhına dair Gayetu'l-İhtisâr'ı ve medreselerde sıra kitapları olarak okutulan Sarf ve Nahiv dersleri verir. Cami cemaatine ilmihal öğretmeye gayret eder. Gençlerin nikâhını kıyarken onlara dini bilgiler soracağını belirterek nikâha hazırlıklı gelmelerini teşvik eder.

Bölgedeki diğer meceler gibi Mele Halid'de türlü davalara müdahil ve şahit olup barışmalara vesile olmuştur. Ona göre, bölge halkı nezdinde din adamları ve kanaat önderleri saygın insanlardır ve bir olay meydana geldiğinde toplumun değer verdiği bu şahsiyetler devreye girince halk onları kırmaz ve olay çoğu zaman tatlıya bağlanır. Mele Halid, bu davalar dışında, yüklendiği misyon gereği mevlid, düğün, taziye hasta ziyareti gibi etkinliklere de katılır. Ona göre, özellikle hasta ziyaretine gidilmezse, o kimse gücenir. Mele Halid, özellikle sosyal medyada, mevlitlerde ve düğünlerde okuduğu kasidelerle haklı bir şöhrete sahiptir.

2.9. Mele Zeki Ekici

Takriben 700 yıllık ilmi geleneğe sahip Dokuzpınar/Koçak köyünde 1962 yılında dünyaya gelen Mele Zeki, henüz küçük bir çocukken bir kaza geçirir ve bu kaza sonucunda ayağında kalıcı bir hasar oluşur. Köyde hem ilkokul hem de medrese vardır. Fakat genel olarak halkın çoğunluğu çocuklarının dini eğitim almasını ve imam olmasını ister. Mele Zeki'nin annesi de oğlunun durumunu da göz önünde bulundurarak onu eve uzak olan okula değil, medreseye göndermeye karar verir. Mele Zeki ilk eğitimini Bostankent'te aynı zamanda akrabası olan Mele Muhammedê Zelixanê'den alır. Sırasıyla Dokuzpınar'da amcaoğlu Mele M. Baki Ekici, Kıybaşı/Arıncık'ta Melhemi'li Mele Ahmed, Mele Nurullahê Godişki, Oxin'de Mele Nimetullah, Mele Mesud, Mele Bakır kardeşler, Kırköy/Sıronk'da Şeyh Nizameddin, Gülçimen'de Mele İbrahimê Eğdadî ve Mele M. Sadık'tan dersler alır.

1980'de Muş il merkezine bağlı Serinova/Artet beldesinde fahri imam olarak göreve başlayan Mele Zeki, 1987'de aynı beldeye kadrolu imam olarak atanır. Bu esnada daha önceden kendi oluşturduğu medresesinde okuttuğu talebeleriyle beraber 2007 yılında emekli oluncaya kadar aynı görev yerinde kalmaya devam eder. Emekli olduktan sonra talebeleri ile birlikte medresesini de Muş'a taşır. 2016'da "Medresetü'l-Beyza" adlı medresesini kuruncaya dek muhtelif mekânlarda ders vermeye devam eder.

Mele Zeki, bölgede yaşanan olaylar sonucunda, halkın din adamlarına karşı tutumlarına ve beklentilerine karşı eleştirel bir yaklaşım sergiler. Ona göre herhangi bir konuda din adamlarına müracaat eden kimseler, genelde devlet kanalıyla bir şey elde edemeyenlerden oluşuyor. Bir yerde haklılığını resmi kanallarla ispat edemeyince din ve gelenek baskısıyla hak elde etmeye çalışıyor. Eğer başvurduğu heyetten istediği karar çıkmazsa yine kendi bildiğini yapıyor. Bu konuda çeşitli örnekler veren Mele Zeki'nin önemle üzerinde durduğu konulardan bir tanesi kan davalarında verilen cezalar. Ona göre, karar verilirken, Hz. Peygamber'in (sav), "İki Müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya gelir ve biri diğerini öldürürse, öldüren de öldürülen de cehennemdedir." dediğini işittim. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Elçisi, öldüren böyledir ama öldürülene ne oluyor?" dediler. Hz. Peygamber, "O da arkadaşını öldürmeye istekliydi." Buyurdu." hadisi şerifi önemsenmiyor. Sonuca götüren sebeplere bakılmıyor. Affetme hususu söz konusu olmuyor. Yüklü miktarda kan parası alınmıyor. Sözde barış yapılıyor ama ilk fırsatta tekrar kan dökülüyor.

Bir diğer konu ise kız kaçırma davalarıdır. Mele Zeki'ye göre, bu davalarda şayet kız zorla kaçırılmışsa toplum kız tarafına hak veriyor ve kaçırılan tarafa verilen ceza hak edilmiş kabul ediliyordu. Fakat şimdilerde genelde kızlar kendi kararlarıyla isteyerek kaçıyor. Buna rağmen erkek tarafına, imamların da içinde bulunduğu heyetler tarafından ağır cezalar kesiliyor. Yine isteyerek veya istemeyerek sebep olunan yaralamalar, trafik kazaları gibi durumları da para koparma vesilesi olarak kullananların varlığı Mele Zeki'yi son derece rahatsız ediyor ve gerek din adamlarının gerek akademisyenlerin bu tarz olaylar karşısında toplumda bir farkındalık oluşturulması için çaba göstermesinin gerektiğini düşünüyor.

Yaptırımını gönüllülük esasına bağlı olan din adamlarına mahkeme niyetiyle başvurulmasını doğru bulmayan Mele Zeki, imamların da bu düşüncede olanlara alet olmaması gerektiğini düşünüyor. Alet olan imamlar için de onların abesle iştigal ettiklerini ifade ediyor. Toplumun en büyük sorununun ise cehalet olduğundan yakınarak şu şiirle son sözünü söylüyor.

Du êşê me hene dijwar û xeddar

Xizani yek evê din her nezani

(Çetin ve acımasız iki hastalığımız var:

Biri yoksulluk, bir diğeri cehalet)

2.10. Mele Halid Aydın

Bitlis'ten gelerek Muş'un Bulanık ilçesinin Okçular/Şeyxveliyan köyüne yerleşen Mele Abdullah Aydın'ın oğullarından Mele Yahya'nın oğlu olarak 1965 yılında Okçular'da dünyaya gelen Mele Halid'in ailesi, dedesine nispetle Mele Abdullah ailesi olarak tanınır.

İlkokulu köyünde bitirdikten sonra, Muş İmam Hatip Lisesi'ne giden Mele Halid, henüz 13 yaşında iken ağabeyleri Mele Hikmet ve Mele Zahit'ten ders almaya başlar. Kısa bir süre de Oxin'de Mola Mesut'tan ders alır. Ardından Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı Haydarlı/Haydarkomu köyündeki Mele Ömer'den ders alan Mele Halid, dini eğitiminin büyük kısmını ise ağabeyi Mele Hikmet Aydın'dan alır.

İlk görev yeri olan Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Altınoluk/Daronis köyüne imam olarak atanan Mele Halid, bir süre sonra Muş'a bağlı Yazla/Ewilbahar köyüne tayin olur. Yazla'dan Bulanık merkezine geçen Mele Halid, orada 25 yıl görev yaptıktan sonra 2017'de emekli olur.

Çalışma hayatı boyunca eğitime çok önem vermiş olan Mele Halid, görev yaptığı köylerde aileleri, çocuklarını yatılı okullara göndermeye teşvik eder. Bulanık'ta iken halkın desteğiyle yatılı bir Kur'an kursu yapımına önyak olur. Kursta öğrenim gören öğrenciler aynı zamanda okula da gitmektedir. Mele Halid, kursta kalan öğrencilerin okulu aksamasın diye onlara sabah namazından sonra ders verir.

Mele Halid'a göre halk, din adamlarından zühd ve takva sahibi olmaları, zengin ve fakir arasında köprü görevi görmeleri, kılık kıyafet konusunda halka örnek olmaları gibi daha pek çok hususta beklenti içerisindedir. Ona göre, toplum, aile ve bireyin selameti din adamlarına bağlıdır. Çünkü toplum derdini din adamlarına anlatıp çözüm arar. Özellikle de aile konusunda din adamlarına çok iş düşer. Böylelikle din adamı her konuda birleştirici rol oynamalıdır.

Mele Halid, oldukça güzel bir sese sahiptir. Düğün ve mevlitlerde ilahi ve kasideler söyler. Sosyal medya aracılığıyla da hem ülkemizde hem de yurt dışında tanınır. Mele Halid'a göre, Bir din adamı sadece Kur'an-ı Kerim okuyup kaside söylemekle yetinmemeli, aynı zamanda yörenin kültürünü de halka sunmalıdır. Bu bağlamda zaman zaman gittiği düğünlerde halaya katılıp türkü/kılam söyler. Eskiden medreselerde de cuma geceleri talebelerin çeşitli oyunlar oynayıp, halay çektiklerini, türkü/kılam söylediklerini dile getiren Mele Halid, günümüzde düğünlere taziye evi muamelesi yapıldığını, aslında toplumun meşru dairede olmak kaydıyla eğlenme haklarının olduğunu ifade eder.

Bölgede yaşanan kan davaları, kız kaçırma davaları ve bazen de çeşitli sebeplerden dolayı gerginlik yaşanan taziyelerde arabulucu olan Mele Halid, arabulucuların yörenin kültürünü dikkate almaları gerektiğini ifade eder. Ona göre halk, ileri gelenlere değer vermeli, onların katkılarını talep etmeli ve davalarına devlet büyüklerini de dâhil etmelidir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Muş'un Bulanık ilçesine bağlı bazı köylerde bulunan ve bir dönem eğitim-öğretime ev sahipliği yapmış olan medreseler, yapıları itibariyle geçmişte var olmuş, günümüzde ise kısmen dönüşüm

geçirmiş bölgedeki diğer medreselerin tipik birer örneğidir. Geçmişte, bu medreselerden çok sayıda talebe yetişmiş, içlerinden bir kısmı uzun yıllar boyunca müderrislik yapmış, buldukları köylerde imam olmuş, içlerinde yaşadıkları toplumun problemlerine fikhî çözümler getirmeye çalışmış, iyi ve kötü günlerinde onların yanlarında olmuştur. Bu yönleriyle medreseler toplumsal bir ihtiyaç haline dönüşmüşlerdir. Saygın bir kurum olan medrese, etkin olduğu dönemlerde toplumsal düzene olumlu katkı sağlamış, buldukları bölgelerdeki insanların dinî, sosyal ve kültürel hayatları üzerinde söz sahibi olmuştur. Yakın zamana kadar halk medreselere olan teveccühünü sürdürmüş, erkek çocuklarının devlet okullarına gitmesinden, medreselere gidip din adamı olmasını tercih etmiştir. Medrese mezunlarının halk nezdindeki konumu ve kısmen de olsa resmi görev alabilmeleri bu durumu tüm zorluklarına rağmen yakın zamana kadar sürdürülebilir kılmıştır. Medreselerden alınan icazetlerin resmi kurumlarca bir karşılığının kalmaması, İlk ve ortaöğretim kurumlarının ülke içerisinde hemen herkes için ulaşılabilir olması gibi sebeplerden dolayı medreseler cazibesini kaybetmiş, yerini İmam Hatip liselerine ve İlahiyat Fakültelerine bırakmıştır. Medrese-toplum ilişkisi ise barış ve arabuluculuk, hukuki meseleler, yardımlaşma ve daha birçok alanda hala güncelliğini korumaktadır.

Bu çalışmayı yaparken dikkatimizi çeken önemli unsurlardan biri, Bulanık medreselerinde müderrislik veya talebelik yapmış bu zevatın hiç birinin bir eser bırakmamış olmasıdır. Bu durum tarihsel süreçte bölgedeki müderrislerin ilmî birikimlerinin, talebelerine aktardıkları kadarıyla var olabildiği sonucunu doğurmaktadır. Elimizde yazılı bir eser bulunmadığından, ancak vefat etmiş olan müderrislerin yakınlarıyla veya yaşayan müderrislerin kendileriyle yüz yüze mülakat yapılarak bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın bir amacı da hayatları boyunca yaşadıkları bölgelerde topluma rehber olmaya çalışan bu değerleri, yazıya geçirerek tarihe not düşmektir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Arğun, Şaban - Yuca, İrşad Sami. “Muş Bulanık Mollakent/Mellekend Medresesi’nden Bir Âlim Portresi: Şeyh İhsan-ı Mellekendî’nin Hayatı ve İcâzetnâmesi”. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi 11/1 (2019), 150-170.
- Aslan, Recep. “Müderrislerin Sosyal Hayattaki Rolü –Muş İli Örneği”, International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences 7/46 (2021), 2320-2328. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.825>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. el-Câmiu’s-Sahîh. Kahire: el-Matbaatu’s-Selefiyye, 1400/1980.
- Işık, Ümit. “Bir Medrese Ozanı Müderris ve Kasidehan(Qesîdebêj) Örneği: Mela Xalidê Koxakî”. Tarihi ve Kültürel Dokusuyla Koğak. ed. Mehmet Salmazzem. 197-216. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2019.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. Sahîhu Müslim. Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006.
- Salmazzem, Mehmet. “Koğak Medresesi’nin Önemli Bazı Müderris ve Talebeleri”. Tarihi ve Kültürel Dokusuyla Koğak. ed. Mehmet Salmazzem. 115-134. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2019.
- Salmazzem, Mehmet. “Bulanık/Kop’ta Medrese Geleneği ve Tefsir Tedrisatı”. Bulanık/Kop: İnsan- Coğrafya- Tarih- Kültür. ed. İrşad Sami Yuca. 531-565. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2020.

Sözlü Kaynaklar

Mele Abdurrahman İnci ile 08 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.

- Mele Abdulhalim Yüce ile 08 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Felemez Ekinci ile 09 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Abdulgani Öztürk ile 09 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Ramazan Sarıkaya ile 10 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Halid Aydın ile 10 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Kerameddin Aydın ile 11 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Zeki Ekici (Koğakî) ile 12 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Halid Bozkurt (Koğakî) ile 14 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.
Mele Abdulvahap İnce ile 15 Mayıs 2024 tarihinde yapılan söyleşi.

Yazar Hakkında

Recep ASLAN, 1970'te Muş'ta doğdu. İlköğrenimini Muş'ta, orta ve lise öğrenimini Batman İHL'de tamamladıktan sonra, 1993 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1996 yılında Uludağ Üniversitesi SBE'de Hz. Peygamber'in İstişâreleri adlı çalışmasıyla yüksek lisansını; 2007 yılında Ankara Üniversitesi SBE'de Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Yeri adlı doktora çalışmasını tamamladı. 2009 yılında yardımcı doçent, 2015 yılında doçent, 2021 yılında da profesör oldu. 1995-2009 yılları arasında Kırşehir-Akpınar Lisesi, Bursa Yıldırım İmam Hatip Lisesi, Muş Anadolu Öğretmen Lisesi ve Muş Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 2009-2018 yılları arasında Muş Alparslan Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır. Yazarın İhvân-ı Safâ ve Hadis, Suyûtî'nin Hadis İlmindeki Yeri, Sünnet ve Sünnetin Günümüze Taşınması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İstişâreleri kitaplarının yanı sıra yayımlanmış çeşitli makaleleri ve tebliğleri bulunmaktadır.

BULANIK SAKINLERİNİN “BULANIK’A İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Hamza AYDIN¹ Tecelli KARASU²

¹Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

²Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi.

1. GİRİŞ

Yaşam yeri, olgusu ve felsefesi ile bir taraftan insandan insana farklılık arz ederken öte yandan insanla bağlantılı ve ilişiktir. Her yaşam bölgesinin kendine münhasır kültürü, düşüncesi, sanatı, yapısı kısaca yaşam biçimleri vardır. Dolayısıyla her bir bölgenin özel olarak ele alınması ve incelenmesi önemlidir. Bu bağlamda ele alınması gereken yerleşim yerlerinden biri de kadim tarihi bir geçmişe sahip olan Muş’un Bulanık ilçesidir.

Bulanık, Muş iline bağlı, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış zengin geçmişe sahip bir ilçedir. Muş ilinin en büyük ilçesi konumunda bulunan Bulanık’ın tarihine bakıldığında; ilçenin M.Ö. 3000’li yıllara kadar uzanan eski bir yerleşim yeri olduğu görülmektedir. M.Ö.2500-3000 yılları arasında Bulanık ve yakın yerleşim alanlarında Nobi adlı kabileler hayat sürmüş ve bu yerleşim alanına Gobin adıyla bir kasaba kurmuşlardır. Daha sonraki süreçte Urartular bu bölgeye hâkim olmuşlardır.(Sular, 2017) Bulanık Urartulardan sonra 1071 Malazgirt meydan muharebesine kadar Bizans hakimiyetinde kalmıştır. Bizans’tan Anadolu’yu alan Büyük Selçuklu İmparatorluğu bu bölgede hakimiyet kurmuştur. Akabinde bölgede Akkoyunlular hâkimiyet sürmüştür. 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından bölge Osmanlı Devleti’nin hakimiyetine dahil edilmiştir. Bulanık 1884 yılında Muş sancağına, Bitlis vilayetine; 1927 yılında vilayet (il) olan Muş’a bağlanmıştır.(Aydın, 1972) Bugüne kadar Muş iline bağlı bir ilçe olarak varlığını sürdürmüştür.

Bulanık ilçesinin coğrafi yapısına bakıldığında, Muş ile Ağrı illeri arasında kurulmuş olup Muş il merkezine 105 km, Ağrı il merkezine ise 155 km mesafededir. Bulanık ilçesine en yakın olan ilçe ise yine Muş iline bağlı olan Malazgirt ilçesi olup Bulanık’a 25 km. mesafededir. Bulanık’ın doğusunda Malazgirt, batısında Varto, kuzeyinde Hınıs ve Karaçoban, güneyinde ise Ahlat ilçeleri bulunmaktadır.(Işıklı ve Tavukçu, 2008)

Arazi yapısına bakıldığında genelde düzgün ve engebesizdir. (Kıranşan, 2017)Bulanık ovası oldukça verimli olup yapısı gereği kendisine has lale başta olmak üzere gelincikler ve birçok bitkinin yetiştiği bir alandır. Bu ovanın en önemli özelliklerinden biri ise Türkiye’de kalan son 11 telli turnaya yaşam alanı sağlamasıdır.(Ferit Yıldız, 2020) Pancar, buğday, arpa, mısır, yonca gibi ürünler bu ovanın başlıca tarımsal gelir kaynaklarıdır.

İlçede hâkim olan iklim, genel olarak Doğu Anadolu iklim yapısına uygun şekilde, yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve kar yağışlıdır. Bulanık 1706 km yüz ölçümüne sahip olup deniz seviyesinden 1480 metre yükseklikindedir.(Kıranşan, 2017) Bulanık ilçesinin 2020 nüfus kayıtlarına bakıldığında ise kentte 25.805, kırdaki 56.400 olmak üzere toplam 82.205 nüfus ikamet etmektedir. Bununla birlikte ilçe merkezi nüfusu gittikçe artmaktadır. Ermeni tehcirinden önce nispeten Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. Ancak, tehcir sonrasında II. Abdülhamit zamanında 1877-1878 yılları arasında Osmanlı-Rus savaşı diğer deyişle 93 harbinden sonra Ardahan’a bağlı Posof ve Çıldır ilçelerinden, Revan ve Ahıska’dan insanlar getirilip bu bölgeye yerleştirilmiştir.(Arvas, 2020) 1956 yılında başta Artvin’in Şavşat ilçesinden gelenlerden olmak üzere Karadeniz’den buraya nüfus getirilmiştir. Bundan ötürü yeni nüfus yapısı ile toplumsal yapıda değişiklik hasıl olmuştur. Ekonomi ve 1990 sonrası terör olayları başta olmak

üzere çeşitli nedenler ile ülke içi ve dışı güçler olmuştur. Günümüzde ise nüfusun çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır.(İrfan Baytar, 2020)

Bulanık'ın 2024 eğitim verilerine bakıldığında 20.100 öğrenciye 820 dersliğe sahip olduğu görülmektedir. İlçede 151 okul olup derslik başına ilk ve ortaokulda 20 öğrenci ortaöğretimde 30 öğrenci düşmektedir.(Bulanık MEM, 2024.) Bulanık ilçesinde 7 bölümden oluşan Meslek Yüksek Okulu da bulunmaktadır. Bu Meslek Yüksek Okulunda 2023-2024 Eğitim Öğretim döneminde 179 Erkek ve 342 Kadın olmak üzere toplamda 521 öğrenci eğitim görmektedir.(“Ana Sayfa | Muş Alparslan Üniversitesi”, t.y.)

Devlet okullarının yanında bölgeye has medreseler de yer almaktadır. Medresedeki öğrenciler genellikle yatılı kalıp Arapça klasik eserler başta olmak üzere birçok İslami eserlerin eğitim ve öğretimini yapmaktadırlar. İslam'ın ilk yıllarına uzanan geçmişe sahip medreselerin pek çok köyde olduğuna dair önemli belgeler bulunmaktadır.(Mehmet Salmazzem, 2020) Bu medreselerdeki hocalara “Seyda” öğrencilere ise “Feqî” denilmektedir.(Salmazzem, 2018) Medrese ehlinin ilçenin dini hayatında ve kültür hayatında etkileri azalmasına rağmen halen hatırı sayılır düzeydedir.

Bulanık'ın kültür ve sanat faaliyetlerine bakıldığında ise “Dengbej Kültürü” denilen toplumsal olaylara değinip bunları şiirsel bir ezgi haline getiren halk ozanları öne çıkmaktadır.(Gülistan Çoban Eminoğlu, 2020) Yakın bölgeler gibi burada da dengbejlik duygu ve düşüncelerin yanı sıra sözlü tarih görevini icra ettiğini söylenebilir. (Taş, 2015)

Bulanık ilçesinin ekonomik faaliyetlerine bakıldığında ticarete özellikle de süt ve süt ürünleri, tekstil ve şeker ön plana çıkmaktadır. Bu bölgede Kazan gölü ve Murat Nehrinin varlığıyla birlikte balıkçılık faaliyetleri de dönemsel olarak hem hobi hem de ticari amaçlarla yapılmaktadır.(Abdulmecit Yıldırım ve Ömer Faruk Altunç, 2020) İlçenin ulaşım faaliyetleri ve altyapı gibi temel düzey imar faaliyetleri geliştirmekte olup bu konuda çalışmalar yapılmaktadır.

Yukarıda genel özellikleri verilen Bulanık'ın metafor aracılığıyla analizinin anlaşılabilmesi için ilgili kavramın açıklanması önemlidir. ‘Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre metafor, “bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz, mecaz” (Türk Dil Kurumu, t.y.) anlamına gelmektedir. Epistemolojik olarak kavram incelendiğinde ise kelimenin Grekçeden dilimize geçmiş olduğu, değişim veya aşırı anlamına gelen “meta” sözcüğü ile götürmek, taşımak ve gitmek anlamlarına gelen “pherein” sözcüğünün bileşiminden türediği görülmektedir.(Levine, 2005) Terimsel olarak ise Metaforlar (benzetmeler, eğretilmeler, istiareler, mecazlar) olayların oluşumu ve işleyişi hakkında düşüncelerimizi yapılandıran, yönlendiren ve kontrol eden en güçlü zihinsel araçlar olarak ifade edilir.(Saban, Kocbeker ve Saban, 2007)

Metaforlar, herhangi bir kavram, nesne veya duruma kendi birincil anlamı dışında anlam yükleyerek bir başka kavram, nesne veya durumu etkili bir şekilde açıklamaya yarayan araçlardır. Gündelik konuşma dili incelendiğinde, metaforların yoğun olarak kullanıldığı görülecektir. Metaforlar olmadan konuşamayacağımızı, düşünemeyeceğimizi ve asla bilinçli varlıklara dönüşemeyeceğimizi dolayısıyla dil ile metaforların iç içe bağlantılı olduğunu iddia edenler de olmuştur. (Dent-Read ve Szokolszky, 1993)“Gülmek en iyi ilaçtır.”, “Zaman her şeyin ilacıdır.” gibi cümlelerde görüldüğü üzere, düşünce ve duygular dil ile ifade edilirken çoğunlukla metaforlara başvurulmaktadır. Hatta yapılan kimi araştırmalarda gündelik konuşmalarda dakikada dört tane metafordan faydalandığı ifade edilmektedir. Çünkü kişisel metaforlar, dünyayı anlamlandırma ve tanımlamada kişiye önemli katkı sağlar.(Tompkins ve Lawley, 2002)

Metafor; bir durum, kavram ya da nesnenin daha iyi anlaşılabilmesi için iyi bilinen ve genellikle de somut olan bir kavram, nesne ya da duruma benzeterek anlaşılır duruma getirmektir.(Çobanoğlu ve Gökalp, 2015) Metaforlar aracılığıyla bir insanın herhangi bir konu hakkında neyi, nasıl ve hangi açılardan düşündüğüne ilişkin bilimsel yaklaşım ortaya konabilir.(Kendall ve Kendall,

1993) Fakat bununla beraber metaforlar bir olgunun iç yüzünü anlamamızı sağlarken aynı zamanda bunu çarpıtabilir. Metaforların artı yönlerinin yanında eksi yönlerinin de olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda bir olguyu tam olarak açığa kavuşturan uygun tek bir tane metafor kullanılamaz. Ancak farklı metaforların bir olgunun farklı yönlerini gösterme ve değişik sıfatlarını ortaya koyabilme gücü vardır.(Morgan, 1998)

Son yıllarda X, Y ve Z kuşaklarının yaşadıkları bölgeye dair düşünce ve algılarında farklılıklar meydana gelmiştir. Böylece yurt dışı ve yurt içine doğru ilçeden göçler ivme kazanmıştır. Dolayısıyla ilçede yaşayanların ilçeye dair düşünce ve algılarını bilimsel olarak ele almak önemlidir. Metaforlar tutumları, inançları ve değerleri şekillendirdiğinden (Çelikten, 2006) örgütsel yaşamın doğasının anlaşılması hususunda birçok farklı disiplin alanında veri toplama aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacına bağlı olarak başvurulabilecek yöntemlerden biri de metaforlardır. Dahası Bulanık'ın metafor aracılığıyla incelenmemiş olması bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmada en az iki yıldır Bulanık'ta yaşayanların "Bulanık" ile ilgili algılarının metaforik olarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak aşağıdaki iki soruya yanıt aranmıştır.

1.Bulanıkta en az iki yıl yaşayanların "Bulanık" kavramına yönelik metaforik algıları nelerdir?

2.Bulanıkta en az iki yıl yaşayanların "Bulanık" kavramına yönelik üretilen metaforlar, benzer özellikler bakımından hangi kategoriler altında toplanmaktadır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu yaklaşım; olgu bilim, kültür analizi, kuram oluşturma, eylem araştırması ve durum çalışması gibi birçok farklı yaklaşımı ele alan bir çatıdır.(Yıldırım ve Simsek, 1999) Çalışmada fenomenoloji (olgu bilim) deseni tercih edilmiştir. Çünkü fenomenoloji (olgu bilim) öznel deneyimi değerlendirmeye odaklanır.(Jasper, 1994) Fenomenolojik desenle öncelikli olarak olgunun altında yatan iştiraki anlamların keşfedilmesi için bireyler tarafından deneyimlenen evrenin tanımlanması ve deneyimlerin özünün açıklanmasına çabalanmaktadır.(Baker, Wuest ve Stern, 1992) Bu sebeple fenomenolojide olguyu deneyimleyen kişilerin olgu ile aralarında bir irtibatın olduğu vurgulanmakta ve başlangıç noktası olguların kendileri oluşturmaktadır. (Jasper, 1994)Böylelikle bu araştırma yöntemi, bireylerin deneyimlerini aşikâr etmek ve yorumlamak için bireylerden deneyim/yaşantılarını ödünç almaktadır. Ayrıca bu desende bireyler tarafından deneyimlenen olguların tümü araştırılabilmekte ve açıklanabilmektedir.(Baker ve diğerleri, 1992) Bu doğrultuda Bulanık halkının algıları tespit edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın çalışma grubunu belirlerken amaçlı örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda ölçütler; 18 yaş ve üzeri olmak ve en az 2 yıl Bulanık'ta yaşamak olarak belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılar seçilirken farklılıkları içinde barındırabilmesine dikkat edilmiştir. Üniversite öğrencileri başta olmak üzere farklı meslek grupları, dini ve siyasi gruplara mensup 100 kişi araştırma grubuna dahil edilmiştir.

Araştırma verileri, "Bulanık.....Gibidir. Çünkü....." cümlesinden oluşan bir form aracılığıyla toplanmıştır. İlgili olgu hakkındaki metaforun başka bir ifade ile benzetmenin herhangi bir şeye (somut-soyut, canlı-cansız) yapılabileceği, çünkü kelimesi ile de metaforun gerekçesinin açıklanması gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcılardan yalnızca bir metafora yoğunlaşmaları istenerek, düşüncelerini yazmaları için 30 dakikaya kadar süre tanınmıştır.

Veri toplama aracı ile elde ettiğimiz metaforlar, içerik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi, problemin tarafsız ve sistematik bir biçimde sunumunu hedefler.(Holsti, 1969) İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik bir teknik olarak tanımlanmaktadır.(Büyüköztürk, Akgün, Demirel, Karadeniz ve Çakmak, 2015) İçerik analizi tekniği ile karmaşık bir veri setinden anlaşılır

tema, kavram ve bağlantıların elde edilmesi hedeflenmiştir. Veriler, kategorilere ayrılırken aynı zamanda kullanılan metaforların gerekçelerine de dikkat edilmiştir. Böylece aynı isimle farklı anlamda kullanılan metaforlar da tespit edilmiştir.(Karasu, 2020)

3. BULGULAR

Bulanıkta en az iki yıl yaşayan kimselerin “Bulanık” a ilişkin ürettikleri metaforlar, frekans ve yüzde dağılımları ortak özelliklerle oluşturulan kategorilerle birlikte aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Bulanık Kavramına İlişkin Kullandıkları Metaforlar ve Kategoriler

Kategori	Metafor	Frekans	Yüzde (%)
Dini Yapı	Cennet (3), Nur (1), Meyvesiz Ağaç (1), Bahçe (1), Okul (3), Medrese (3), Park (1), Nar (1)	14	%14
Medeniyet, Tarih ve Şehir	Tarih (3), Toplama İşlemi (1), Boşluk (1), Alparslan (2), Gurbet (2), Yuva (2), Çöp (2), Verimsiz Toprak (1), Pislik (1), Yozlaşmış Kültür (1)	15	%15
Coğrafya	Çiçek (4), Bilican Dağı (3), Heliz Otu (1), Kış (3), Antarktika (1), Soğuk Duş (1), Kötülük (2), Yalnız Ağaç (1)	16	%16
Sosyal Hayat/Etkinlikler	Nefes (1), Dost (3), Narkoz (1), Uyuşturucu (1), Yarım Kalmış Oyun (1), Ad (4), Mozaik (2), Çöp (2)	15	%15
Ekonomik Yapı	Limitsiz Fonksiyon (1),10 Parmak (1), Tren İstasyonu (2), Top (1), Evlat (1), Üvey Evlat (2), Türk Lirası (1), Kapalı Kutu (1), Enflasyon (2)	12	%12
İnsan İlişkileri	Aile (3), Çiçek (2), Taş (1), Çay (1), Koyun Sürüsü (1), Su (2), Şeker (1), Kütüphane (1), Limon (1), Aşk (1), Sevgi (2), Mozaik (1)	17	%17
Kültür, Sanat, Edebiyat	Şiir (1), Şarkı (1), Dengbej (1), Bitter Çikolata (2), Çorti Aşısı (1), Mai ve Siyah (1), Roman(1), Rüya(1), Limon(1), Ahmedi Hani(1)	11	%11

Tablo 1’de görüldüğü üzere metaforlar, yedi farklı kategori üzerinden oluşturulmuştur. Bu kategoriler şu şekildedir: 1. Dini Yapı, 2. Medeniyet, Tarih ve Şehir, 3. Coğrafya, 4. Sosyal Hayat, 5. Ekonomik Yapı, 6. İnsan ilişkileri ve 7. Kültür, Sanat, Edebiyat. Söz konusu kategoriler, olumlu, olumsuz ve nötr anlayışları yansıtmaktadır.

2.1. Dini Yapıya İlişkin Bulgular

Bu kategoride toplamda 14 metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar sırasıyla medrese (3), cennet (3), okul (3), nur (1), meyvesiz ağaç (1), bahçe (1), park (1) ve nar (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, bu metaforların olumlu, olumsuz ve nötr anlayışlarla

oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur.

“Bulanık cennet gibidir. Çünkü alimleri barındırır.”

“Bulanık nur gibidir. Her yerinde nur yüzlü alim vardır.”

“Bulanık meyvesiz ağaç gibidir. Çünkü yeterince dini sohbet ve vaazlar yoktur.”

“Bulanık içinde park olmayan bahçe gibidir. Çünkü ilim adamlarının yeterince halk ile irtibatı yoktur.”

“Bulanık medrese gibidir. Çünkü birçok tarihi medresesi vardır.”

Yukarıda belirtilen alıntılardan anlaşıldığı üzere, katılımcıların dini yapıya ilişkin oluşturdukları metaforlar, Bulanık ilçesine dair farklı düşünceleri ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar, Bulanık’ın İslam’a olan bağlılığını ve İslam alimlerinin varlığını olumlu bir şekilde değerlendirirken, diğer bazı katılımcılar ise alimlerin sayısının az olduğunu, halktan kopuk olduklarını ve halka yeterince katkı sağlamadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, bazı katılımcılar ilçenin kültür ve tarihinde medreselerin etkisi bağlamında metaforlar geliştirmişlerdir.

2.2. Medeniyet, Tarih ve Şehre İlişkin Bulgular

Bu kategoride 15 metafor üretilmiştir. Bu metaforlar sırasıyla tarih (3), Alparslan (2), gurbet (2), yuva (2), çöp (2), toplama işlemi (1), boşluk (1), verimsiz toprak (1), pislik (1) ve yozlaşmış kültür (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, bu metaforların olumlu, olumsuz ve nötr anlayışlarla oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık Alparslan gibidir. Çünkü tarih kokan bir medeniyettir.”

“Bulanık tarih gibidir. Çünkü birçok uygarlığın izlerini barındırmaktadır.”

“Bulanık şehri toplama işlemindeki etkisiz eleman sıfır gibidir. Çünkü medeniyete bir katkı sağladığını göremedik.”

“Bulanık boşluk gibidir. Çünkü sessiz, sıradan ve gösterişsiz bir şehirdir.”

“Bulanık gurbet gibidir. Çünkü gidince özlersin, şehre geldiğinde gitmek istersin.”

Yukarıda yer alan alıntılarda da görüldüğü gibi, kimi katılımcılar ürettikleri metaforlarla Bulanık’ın birçok medeniyetten kalma tarihi izlerine vurgu yapmışlardır. Özellikle Alparslan’a yapılan vurgu önemlidir. Malazgirt ile Bulanık arası 25 kilometre olduğu dikkate alındığında bu iki ilçenin benzer tarihe, deneyime sahip olması anlaşılır bir durumdur. Bulanık’a karşı olumsuz düşünce taşıyan katılımcıların ürettikleri metaforlar ise olumsuz anlamlar çağrıştırmaktadır. Katılımcılardan birinin ilçeyi toplama işlemi etkisiz eleman olarak sifira benzetmesi manidardır.

2.3. Coğrafyaya İlişkin Bulgular

Bu kategoride 16 metafor üretilmiştir. Bu metaforlar sırasıyla çiçek (4), Bilican Dağı (3), kış (3), kötülük (2), yalnız ağaç (1), heliz otu (1), Antarktika (1) ve soğuk duş (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, Bulanık’a ilişkin olumlu, olumsuz ve nötr anlayışlarla oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık çiçek gibidir. Çünkü kendine has güzellikleri vardır.”

“Bulanık heliz otu gibidir. Çünkü ne olacağı belli olmaz.” “Bulanık kış gibidir. Çünkü yaz mevsimi bile soğuktur.”

“Bulanık Bilican Dağı gibidir. Çünkü sonu da başı da belli değildir.”

“Bulanık Antarktika gibidir. Çünkü her yere uzak.”

Alıntılarda da görüldüğü üzere, katılımcıların Bulanık'ın coğrafi yapısını merkeze alarak ürettikleri metaforların az bir kısmı, Bulanık coğrafyasının özgün olmasından hareketle su, çiçek ve dağa dikkat çekmiştir. Buna karşın, katılımcıların çoğunluğunun ürettikleri olumsuz anlam taşıyan metaforlar, Bulanık'ın başta Muş ili olmak üzere ülkenin batısına ve Avrupa'ya olan uzaklığına vurgu yapmaktadır. Özellikle kış mevsimini belirtmeleri ise bu bölgelerde kışın uzun ve çetin geçmesinden kaynaklanmaktadır.

2.4.Sosyal Hayat/Etkinliklere İlişkin Bulgular

Bu kategoride 15 metafor üretilmiştir. Bu metaforlar; ad/bulanık (4), dost (3), mozaik (2), çöp (2), nefes (1), narkoz (1), uyuşturucu (1) ve yarım kalmış oyun (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, Bulanık'a ilişkin olumlu, olumsuz ve nötr anlayışlarla oluşturuldukları gözlemlenmektedir. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık narkoz etkisi gibidir. Çünkü acıya karşı rahatlatır seni.”

“Bulanık nefes gibidir. Çünkü onsuz yaşanmaz.”

“Bulanık yarım kalmış bir oyun gibidir. Çünkü hiçbir şey tam olarak yoktur, eksiktir.”

“Bulanık ismi gibidir. Çünkü çok karmaşık.”

“Bulanık mozaik gibidir. Çünkü farklı farklı sosyal etkinliklere sahiptir.”

Yukarıda yer alan doğrudan alıntılardan da görüldüğü üzere, katılımcıların bir kısmı Bulanık'ın sosyal hayatından memnundur. Bulanık'a ilişkin olumlu algıya sahip olanların, ilçeyi insan için hayati derecede önemli olan nefese benzetmeleri bu anlamda dikkat çekicidir. İnsan ilişkilerinde içtenlik ve dostluğa yapılan vurgu da bu açıdan önemlidir. Bazı katılımcılar ise Bulanık'ta istenen hiçbir şeyin tam olarak bulunmadığını veya elde edilmediğini vurgulayarak metafor üretmişlerdir. Yarım kalmış oyun metaforu bu bağlamda önemlidir. Bir diğer önemli husus ise, Bulanık'ın ismi ile ilgili kurulan illiyet bağının metaforlara yansımalarıdır. Şehir merkezine ve önemli şehirlere olan uzaklığı nedeniyle sosyal etkinliklerin az olması, katılımcıların ürettikleri metaforlara da yansımıştır. Bulanık'ın farklı etnik kökenlere, dini anlayışlara, kültürlere ve siyasi görüşlere sahip insanların birlikte yaşamalarını mozaik metaforuyla ifade etmeleri ise bu gerçeği vurgulamaktadır.

2.5. Ekonomik Yapıya İlişkin Bulgular

Bu kategoride 12 metafor üretilmiştir. Bu metaforlar sırasıyla üvey evlat (2), tren istasyonu (2), limitsiz fonksiyon (1), 10 parmak (1), top (1), evlat (1), Türk lirası (1) ve kapalı kutu (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, Bulanık'a ilişkin olumsuz ve nötr anlayışlarla oluşturuldukları gözlemlenmektedir. Sadece bir metafor olumlu bir anlayışla oluşturulmuştur. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık 10 parmak gibidir. Çünkü içinde her türlü ekonomik faaliyet barındırır.”

“Bulanık tren istasyonu gibidir. Çünkü işsizlikten dolayı sürekli göç verir.”

“Bulanık top gibidir. Çünkü her gücü yeten kendi kalesine bir gol atmıştır.”

“Bulanık evlat gibidir. Çünkü parayı hep dışarı harcıyor.”

“Bulanık Türk lirası gibidir. Sürekli değer kaybetmektedir.”

Yukarıda yer alan alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Bulanık'ın ekonomik yapısına ilişkin üretilen metaforlar, biri hariç, nötr ya da olumsuz algıya dayalıdır. Bulanık'taki işsizlik durumu bunun temel nedenidir. Şehir içi, yurt içi ve yurt dışı göçlerin temel sebebi de ekonomik koşullardır. Bu bağlamda dışarıya verilen göçün tren istasyonuna benzetilmesi önemlidir. Öte yandan, tarım,

tekstil, ticaret ve balıkçılık gibi çeşitli faaliyet alanlarının bulunması, Bulanık'ın 10 parmak metaforuyla ifade edilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak, söz konusu bu iş sahalarına yeterli desteğin sağlanamaması, ilçenin ekonomik olarak istenen seviyeye gelmesini engellemektedir. Dolayısıyla ilçe sürekli göç vermektedir. Bu anlamda Bulanık'ın sürekli değer kaybından ötürü Türk lirasına benzetilmesi düşündürücüdür.

2.6. İnsan İlişkilerine İlişkin Bulgular

Bu kategoride 17 metafor üretilmiştir. Bu metaforlar sırasıyla aile (3), çiçek (2), sevgi (2), su (2), taş (1), çay (1), koyun sürüsü (1), şeker (1), kütüphane (1), limon (1), aşk (1) ve mozaik (1) şeklindedir. Metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, Bulanık'a ilişkin olumlu ve nötr anlayışlarla oluşturuldukları gözlemlenmektedir. Sadece birkaç metafor olumsuz bir anlayışla oluşturulmuştur. Bulanık ilçesiyle ilgili oluşturulan metaforlardan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık aile gibidir. Çünkü insanları çok samimidir.”

“Bulanık çiçek gibidir. Çünkü etrafına mutluluk verir.”

“Bulanık taş gibidir. Çünkü insanları güçlüdür.”

“Bulanık insanı çay gibidir. Çünkü sıcaktır ama çabuk soğur.”

“Bulanık koyun sürüsü gibidir. Çünkü kendilerini geliştirmeyip belli ideolojiler altında toplanmışlardır.”

“Bulanık kütüphane gibidir. Çünkü içinde her türden insan barındırır.”

“Bulanık su gibidir. Çünkü insanları saftır.”

“Bulanık insanı şeker gibidir. Çünkü hem tatlı hem de hasta eder.”

Yukarıda yer alan alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Bulanık'ın insan ilişkilerine dair üretilen metaforların çoğu, nötr ya da olumlu algıya dayalıdır. Katılımcılar, Bulanık insanların samimi, dost canlısı, sıcakkanlı ve yardımsever olduğunu; insan ilişkilerinin genel olarak iyi olduğunu ve bu ilişkilerin insanları fiziksel olarak da güçlendirdiğini ifade eden birçok metafor geliştirmişlerdir. Bununla birlikte, çay ve şeker metaforları dikkat çekicidir. Çay metaforu, ilişkilerin başlangıçta iyi olmasına rağmen zamanla bozulabileceğini; şeker metaforu ise insan ilişkilerinin kalitesinin önemini vurgulamaktadır. Kütüphane metaforu, Bulanık'ta farklı mizaç ve kişilik yapısına sahip bireylerin bulunduğunu ve bu durumun insan ilişkilerinde çeşitliliği yansıttığını ifade etmektedir. Öte yandan, olumsuz metafor olarak koyun sürüsü genellikle eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğünden üst düzey düşünme becerilerini kullanmamaya vurgu yapmaktadır.

2.7. Kültür, Sanat ve Edebiyata İlişkin Bulgular

Bu kategoride toplam 11 metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır: bitter çikolata (2), şiir (1), şarkı (1), dengbeç (1), çorti aşısı (1), mai ve siyah (1), roman (1), rüya (1), limon (1) ve Ahmedî Hani (1). Metaforlar hem olumlu hem de olumsuz algılarla oluşturulmuştur. Katılımcıların ifadelerinden yapılan bazı doğrudan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Bulanık şarkı gibidir. Çünkü her türlü dengbeç bulunur.”

“Bulanık bitter çikolata gibidir. Çünkü tatlı görünmesine karşın acıdır.”

“Bulanık çorti aşısı gibidir. Çünkü lahana et bu kadar yakışır.”

“Bulanık mai ve siyah eseri gibidir. Çünkü gerçek ve hayal çatışması yaşanır.”

“Bulanık sonu yazılmamış bir roman gibidir. Çünkü daha yaşanacak çok anısı vardır.”

Yukarıda yer alan alıntılardan da görüldüğü üzere, katılımcılar Bulanık'a ilişkin metaforları kültür ve sanat perspektifinden ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, dengbejlige (ozan) yapılan vurgu ve şiirin Ahmed-i Hani üzerinden ifade edilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, Muş ilinin özel yemeği olan çorti aşına benzetme yoluyla, farklı anlayışlara dayalı alt kültürlerin uyumunun ifade edilmesi dikkate değerdir. Bununla birlikte, kültürel eksiklikler ve gerçek ile hayaller arasındaki çatışma, mai ve siyah ile sonu yazılmamış roman metaforları üzerinden temellendirilmiştir. Bu metaforlar, Bulanık'ın kültürel ve sanatsal dinamiklerinin karmaşıklığını ve derinliğini yansıtmaktadır.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, en az iki yıl süreyle Bulanık'ta yaşayan bireylerin Bulanık'a ilişkin metaforik algılarını yansıtmak amacıyla "Bulanık... gibidir. Çünkü..." ifadelerini içeren yarı yapılandırılmış bir form geliştirilmiştir. Üretilen metaforlar, Dini Yapı; Medeniyet, Tarih ve Şehir; Coğrafya, Sosyal Hayat; Ekonomik Yapı; İnsan İlişkileri ve Kültür, Sanat ve Edebiyat kategorileri altında toplanmıştır. Bu kategorilerde altında yer alan metaforlarda, olumlu, olumsuz ve nötr algıların olduğu görülmüştür. Bununla birlikte üretilen metaforlar arasında İnsan Yapısı, Kültür, Sanat ve Edebiyat kategorilerinde olumlu algının hâkim olduğu gözlemlenirken, Ekonomi, Coğrafya ve Sosyal Hayat kategorilerinde ise olumsuz algının daha yoğun olduğu belirlenmiştir.

Bulanık'a ilişkin olumlu algının sürdürülmesi ve olumsuz algının ortadan kaldırılması için, başta merkezi ve yerel politika yapımcılar olmak üzere, ilçe halkının sorumluluk bilinciyle hareket etmesi ve kendisini değer üreticisi olarak konumlandırması gerekmektedir. Şüphesiz kendine has mozaikleri ile Bulanık şehri her daim insanlığa ve medeniyete katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulmecit Yıldırım ve Ömer Faruk Altunç. (2020). Muş İli Bulanık İlçesinin İktisadi Analizi. İrşad Sami Yüce (Ed.), Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür içinde (ss. 631-647). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Ana Sayfa | Muş Alparslan Üniversitesi. (t.y.). 26 Mayıs 2024 tarihinde <https://ogrenci.alparslan.edu.tr/tr> adresinden erişildi.
- Arvas, T. Z. (2020). Beş Şehrin Tarihî Kaynaklarına Dair (1800-1914) Makaleler Düzeyinde Bibliyografik Bir Çalışma. Tarih ve Gelecek Dergisi, 6(3), 928-954.
- Aydın, D. (1972). Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)(Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum.
- Baker, C., Wuest, J. ve Stern, P. N. (1992). Method slurring: The grounded theory/phenomenology example. Journal of Advanced Nursing, 17(11), 1355-1360. doi:10.1111/j.1365-2648.1992.tb01859.x
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş. ve Çakmak, E. K. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi. <https://depo.pegem.net/9789944919289.pdf> adresinden erişildi.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(21), 269-283.
- Çobanoğlu, N. ve Gökalp, S. (2015). Öğretmen adaylarının okul müdürüne ilişkin meteforik algıları/Metaphoric perceptions of teacher candidates for school managers. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31), 279-295.
- Dent-Read, C. H. ve Szokolszky, A. (1993). Where Do Metaphors Come From? Metaphor and Symbolic Activity, 8(3), 227-242. doi:10.1207/s15327868ms0803_8

- Ferit Yıldız. (2020). Bulanık İlçesinin Tarım ve Hayvancılık Potansiyelinin Analizi. İrşad Sami Yüce (Ed.), *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-tarih içinde* (ss. 683-703). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Gülistan Çoban Eminoğlu. (2020). Bulanık'ta Dengbejlik Kültürü. İrşad Sami Yüce (Ed.), *Bulanık/Kop İnsan-coğrafya-Tarih-Kültür içinde* (ss. 401-417). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. Reading, MA: Addison-Wesley (content analysis). <https://cir.nii.ac.jp/crid/1573387449369524864> adresinden erişildi.
- Işıklı, M. ve Tavukçu, A. Y. (2008). Muş: Bulanık Bölgesinden Bir Grup Erken Demir Çağ Seramiği. *Sanat Dergisi*, (14), 81-86.
- İrfan Baytar. (2020). Nüfus ve Göç Yapısı Bakımından''Bulanık''. İrşad Sami Yüce (Ed.), *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür içinde* (ss. 31-45). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Jasper, M. A. (1994). Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19(2), 309-314. doi:10.1111/j.1365-2648.1994.tb01085.x
- Karasu, T. (2020). İslami İlimler/İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İlahiyat Eğitimine ve Öğretim Elemanlarına İlişkin Algıları: Metafor Analizi Örneği.
- Kendall, J. E. ve Kendall, K. E. (1993). Metaphors and methodologies: Living beyond the systems machine. *MIS quarterly*, 17(2), 149-171.
- Kıranşan, K. (2017). Bulanık-Malazgirt Havzası'nın (Muş) Fiziki Coğrafyası. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Elazığ.
- Levine, P. M. (2005). Metaphors and Images of Classrooms. *Kappa Delta Pi Record*, 41(4), 172-175. doi:10.1080/00228958.2005.10532066
- Mehmet Salmazzem. (2020). Bulanık/Kop'ta Medrese Geleneği ve Tefsir Tedrisatı. İrşad Sami Yüce (Ed.), *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür içinde* (ss. 535-562). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Metafor ne demek TDK Sözlük Anlamı. (t.y.). 24 Temmuz 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?kelime=metafor> adresinden erişildi.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor [Images of organization]*. Çev: Gündüz Bulut, İstanbul: Mess Yayınları.
- Müdürlüğü, M.-B. İ. M. E. (t.y.). MEB Muş—Bulanık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. 24 Temmuz 2024 tarihinde <http://bulanik.meb.gov.tr> adresinden erişildi.
- Saban, A., Kocbeker, B. N. ve Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Learning and instruction*, 17(2), 123-139.
- Salmazzem, M. (2018). Mollakent Medresesi, Müfredatı ve Okutulan Tefsir Kitapları. *Mollakent: Anadolu'da Kadim Bir Kültür ve Medrese Merkezi içinde* (Ankara., ss. 55-75). Gece Kitaplığı.
<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=148104375&MakaleAdi2=tefsir> adresinden erişildi.
- Sular, Y. (2017). *Yüzey araştırmaları ışığında Muş–Bulanık Bölgesi Orta Demir Çağ (Urartu) seramikleri*. (Yüksek Lisans Tezi).
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/707637> adresinden erişildi.
- Taş, F. (2015). *Dengbejlik geleneği ve dönüşümler*.
<http://dspace.bisav.org.tr/handle/20.500.11834/692> adresinden erişildi.

Tompkins, P. ve Lawley, J. (2002). The magic of metaphor. The Caroline Newsletter.

Yıldırım, A. ve Simsek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11 baskı: 1999-2018). <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/70532> adresinden erişildi.

Yazarlar Hakkında

Hamza Aydın, 1998 yılında Muş'un Bulanık ilçesinde doğdu. İlkokul eğitimini Gazi İlkokulu'nda tamamladıktan sonra, Pendik Ömer Çam Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde lise eğitimini tamamladı. 2016 yılında başladığı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler bölümündeki öğrenimini 2021 yılında tamamladı. Mevlâna öğrenci değişim programı kapsamında, 2020 yılında Tunus Zeytune Üniversitesi'nde bir dönem eğitim gördü. Şu anda Anadolu Üniversitesi'nde Sosyoloji eğitimi almakta ve Muş Alparslan Üniversitesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

Teceli Karasu, Tecelli Karasu, 1983 yılında doğdu. İlkokul eğitimini Gököy İlkokulu'nda tamamladıktan sonra sırasıyla Konya Seydişehir ve Muş İmam Hatip Liselerinde öğrenim gördü. 1999 yılında başladığı Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği (DİKAB) bölümünden 2003 yılında mezun oldu.

2003-2010 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni ve idareci olarak görev yaptı. 2010 yılında Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2013 yılında, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecinde Engelliler" başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. 2017 yılında ise, "Zihinsel Engelli Kaynaştırma Öğrencilerinin Din Öğretimi (Bireyselleştirilmiş Öğretim Programının Öğrencinin Başarısına Etkisi)" adlı doktora tezini yazdı.

2017 yılından bu yana Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. 2021 yılında doçent unvanını alan Karasu'nun, din eğitimi alanında hazırlanmış "Din Eğitiminde İşlevsel Akıl" adlı kitabının yanında pek çok ulusal ve uluslararası makalesi, kitap bölümleri ve bildirileri bulunmaktadır.

HAFIZANIN MEKÂNSAL İZİ: MUŞ-KALE MAHALLESİ

Merve Nur KOÇLARDAN

Mimar, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı

mrv.kclrdn@gmail.com

1. GİRİŞ

Bu araştırma, ‘Kentsel Hafıza Mekânları: Muş-Kale Mahallesi Örneği’ başlıklı henüz tamamlanmamış olan tez çalışmasından üretilmiştir. Tez çalışması, Muş-Kale Mahallesi’nin kent hafızasındaki yerini araştırmak, geçmiş ve günümüz ilişkisini kurarak mahalledeki değişim/dönüşümlerin toplumsal hafıza üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda tez araştırmasının sonraki bölümünde, hayatlarının bir döneminde bu mahallede yaşamış, orayı deneyimlemiş, hafızalarındaki mekânsal izleri paylaşan kişiler ile görüşmeler yapılacaktır. Bireyin dahil edildiği bu bölüm, Pierre Nora’nın “Kimlikler çağı tamamen kapandığında, tarih yazımı kaçınılmaz olarak bilgi kuramı çağına girdiğinde artık insan-hafıza değildir o, şahsen bir hafıza mekânıdır” (Nora, 2022: 37) düşüncesinden yola çıkılarak planlanmıştır. Bu tanıklıklar sayesinde, toplumsal hafızanın mekân aracılığıyla nasıl beslendiği gözlemlenerek, Kale Mahallesi ve geçirmiş olduğu kentsel dönüşümün sonraki kuşaklar üzerinde nasıl bir iz bıraktığı sorgulanacaktır. Böylece bir yandan geçmişle ilişkilendirilen diğer yandan geleceğe açık olan araştırma, Muş-Kale Mahallesi’ni bir hafıza mekânı olarak öne çıkarmayı, aidiyet hissini arttırmayı ve korumaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, Muş-Kale Mahallesi’nin hafızalardaki mekânsal izlerini inceleme amacıyla, hatırlama ve unutma eylemlerinin günümüz ile ilişkisini sorgulayarak başlar. Mahalleler, kentin ve kentlinin ortak belleğini koruyan ve bunları geleceğe aktararak kentlerin hafıza mekânları haline gelen kent parçalarıdır. Muş-Kale Mahallesi kapsamında yürütülen çalışma, bireysel ve toplumsal hafızanın mekândaki izlerini sürmektedir. Hafıza, bir döneme ait toplumsal, siyasi, mimari, kültürel olaylar ve gelenekler ile hem toplumsal hem de bireysel olarak şekillenmekte ve geçmiş-gelecek arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Pierre Nora, hafıza kavramının mekân ile ilişkisini ‘hafıza mekânları’ kavramı ile anlamlandırmaktadır. Hafıza mekânları, toplumsal deneyimlerin yaşandığı ve toplum için manevi değerleri olan mekânlardır. Geçmişe ışık tutan bu mekânlar varlıkları ile zamanı durdurarak, belli bir olayı, dönemi ve yaşanmış değerleri hatırlatmaktadır. Günümüz kentleşme olgusu içinde fiziksel olarak hızlı bir dönüşümün gerçekleşmesi, geçmişte üretilen değerlerin geleceğe aktarılma sürecinde, toplumsal hafızayı da kaybetmektedir. Bu durum karşısında Pierre Nora, kent tarihinin sürekliliğine ve toplumsal değerlerin önemine vurgu yaparken, hafızanın mekânsal olarak kurulduğuna dikkat çekmektedir. Mekâna atfedilen değerlerin, kültürün, hafızanın tamamen yok olmasını engellemek için hafıza mekânlarının oluşturulmasını savunmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın amacı, Muş-Kale Mahallesi’nin kent hafızasındaki yerini araştırmak, geçmiş ve günümüz ilişkisini kurarak mahalledeki değişim/dönüşümlerin toplumsal hafıza üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerini saptamaktır. Bu sayede araştırma, Muş Kale Mahallesi’ni yalnızca fiziksel, mimari, tarihi olarak değerlendirmek yerine kullanıcı deneyimlerini ön planda tutan ve kullanıcıların hatıralarında yer edinmiş bir hafıza mekânı olarak öne çıkarmaktadır. Muş-Kale Mahallesi ile ilişkili literatür taramalarında, bu tarihi mahalleyi hafıza mekânı olarak inceleyen, mahalleyi aidiyet, anı, mekân, hafıza kavramlarıyla ilişkilendiren bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın alandaki boşluğu doldurarak, daha sonra yapılacak olan çalışmalara özgün veriler oluşturması beklenmektedir.

Mekânın kümülatif olarak kişisel ve toplumsal hafızayı sakladığı ve sonrasında hafıza mekânına dönüştüğü üzerine şekillenen bu araştırmada, öncelikle hafıza ve mekân ilişkisine odaklanılarak, mekân hafızasının nasıl oluştuğu ve bu oluşumun nasıl hafıza mekânlarına dönüştüğü incelenmiş, daha sonra bu mekânların önemine ve neden korunması gerektiğine değinilmiştir.

Hafıza mekânlarını anlamak için öncelikle hafıza kavramını anlamak gerektiği düşüncesiyle ‘Hafıza Üzerine’ adlı bölümde; ilk olarak hafıza kavramının tanımına, bu kavramı oluşturan hatırlama ve unutma eylemleri arasındaki döngüye, sonrasında ise hafızanın metaforik tanımına yer verilmiştir. Ayrıca hafızanın nasıl sürekli olarak yeniden üretildiği açıklanmış ve bu bağlamdaki hafızanın bireysel ve toplumsal yanlarına değinilmiştir.

Hafıza mekânlarının ‘Hafızanın Mekânları-Mekânın Hafızaları’ adlı başlık altında değerlendirildiği ikinci bölüm mekân-hafıza ilişkisi üzerinden Pierre Nora’nın ‘Hafıza Mekânları’ kavramına odaklanmıştır. Geçmiş deneyimlerin ve kültürel aktarımın bir aracı olan bu mekânların önemi ve neden korunmanın nesnesi olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde hafıza mekânlarının aynı zamanda politik mücadele alanlarına dönüşmesi konusunda bilgi verilmiştir.

Çalışmanın temel savını oluşturan ‘Yap-Boz: Muş-Kale Mahallesi’ başlıklı üçüncü bölümde ise Kale Mahallesinin kent hafızasındaki yerini saptayarak, geçirmiş olduğu kentsel dönüşüm örneği üzerinden hafızalarda nasıl bir etki bıraktığı sorgulanmıştır. ‘Bozulan’ eski ile ‘yapılan’ yeni arasındaki değiş tokuş sırasında nelerin göz ardı edildiği, hatırlama ve unutma pratikleri üzerinden değerlendirilmiştir.

2. HAFIZA ÜZERİNE

“Hatırlamak, ancak unuttunca mümkündür.”

Martin Heidegger

Hafızanın sonsuz döngüsü; unutmak ve hatırlamak. Bu eylemler arasında birbirini tetikler bir ilişki vardır. Unutmaya karşı verilen mücadele; hatırlamak, hatırlama mücadelesinin sessiz süreci; unutmak. Bu döngü arasındaki ilişki, hafızayı oluşturur. Hafıza nedir sorusunun akla gelen ilk cevabı genellikle hatırlama üzerine gelişen ‘şey’ler olsa da hafıza, içinde hem unutma hem de hatırlama eylemlerini barındırır. Bunlar birbirini besleyen, var eden eylemler iken; bu döngüde önemli olan unutilan ve hatırlananların neler olduğudur.

Nişanyan Etimolojik Sözlük tanımına göre hafıza, “Arapça h̄fz kökünden gelen, saklayan, muhafaza eden şey” anlamına gelir. Kubbealtı Lugatı’nda ise, Arapça kelimenin kökenine inilerek “İdrak edilen, algılanan, öğrenilen şeyleri zihinde tutma ve hatırlama hassası, bellek” olarak tanımlanır. Metaforik olarak hafıza, zihnin deposudur. Bu deponun görevi çeşitli etkenlerin bir araya gelerek anlamlandırdığı imgeleri, geçmişteki yaşanmışlıkları, deneyimleri akılda tutmak ve bunları gerektiğinde çağırarak hatırlamaktır. Henri Bergson hafızayı pasif bir depo olarak görmez, onun hatırlayarak aktif katılım gerçekleştirdiğini, akışkan ve değişken özellikte olduğunu vurgular (Başlar, 2018: 146). Bu tanım bize hafızanın, bilgilerin kaydedilerek kullanıldığı karmaşık ve canlı bir sistem olduğunu gösterir. Pierre Nora ise hafızayı “Hafıza diye adlandırdığımız şey aslında hatırlanması imkânsız olan şeylerin heybetli ve baş döndürücü stoğudur, hatırlama ihtiyacı duyabileceğimiz şeylerin sonsuz listesidir” (Nora, 2022: 29) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan da yola çıkarak hafıza, kişilerin veya toplumların anılarını toplama, kaydetme, geri çağırma ve silme işlevlerini üstlenen bu bağlamda da hem hatırlamayı hem unutmayı içinde saklayan o sonsuz listedir. Hatırladığı yahut unuttuğu şeyler sürekli olarak değişir, dönüşür.

Diğer bir deyişle hafıza; bugüne bakarak geçmişini kurma işlemidir. Şimdiki anın pratiklerine uyum sağlayarak şekil alır. Bireyin toplumda var olması ve iletişim sürecine katılması ile gerçekleşen dinamik bir olgudur. Dolayısıyla değişken ilişkiler çerçevesinde şimdide yeniden kurulmakta ve geleceğe bu şekli ile aktarılmaktadır. Jan Assmann hiçbir hafızanın geçmişi olduğu haliyle

koruyamadığını vurgular. İçinde bulunulan zamanın değişken tavrı hafızada bir çerçeve oluşturur ve geçmiş zaman, bu çerçevede daima yeniden kurulur. Aynı zamanda hafızanın geçmiş kurgularken, şimdi ve geleceğin yaşantılarını da düzenlediğini belirtir (Assmann, 2001: 45). Dolayısıyla hafızanın, hem bireylerin anılarını depolayarak geçmişe tutundukları, hem geçmiş güncelleyerek şimdi ile bağ kurdukları, hem de bunları aktararak geleceğe uzandıkları çok yönlü bir düzlem olduğu söylenebilir. Yani hafıza sadece geçmiş-günümüz arasında köprü kurma işlevini üstlenmez, gelecek zamanı da etkileyerek zamanın tüm kiplerine dokunur. Bu açıdan hafıza, özne-sne arasındaki etkileşimi barındıran ve sürekli olarak yeniden üreten bir olgudur.

Sigmund Freud, hafızanın bireysel seçkiler sonucunda oluşan hatırlama ve unutma pratikleri olduğunu söyler (Çalak, 2012: 34). Bu bağlamda da bireyseldir. Öte yandan bireysel belleğin oluşması, toplumsal bağlama ihtiyaç duymaktadır. Bireyin sahip olduğu hafıza, doğal olarak bir gruba dahil olduğundan bireysel olduğu kadar toplumsal bir üründür. Yani hafıza ve ona bağlı olarak hatırlama ve unutma pratikleri; kişisel, toplumsal, kültürel, politik pek çok etkene bağlı kalarak oluşur. Aynı zamanda toplumların ortak geçmişlerini kuran ekonomik, sosyal, tarihsel olaylar da toplumsal hafızayı etkiler. Çünkü her toplumsal olay, yeni bir hafıza üretir. Ancak yeniden üretilen bu hafızanın, önceki izleri tam anlamıyla yok etmesi mümkün olmaz. Her hafıza, kendinden önceki hafızayı biriktirerek ilerler ve toplumsal bellekte bu şekilde bütünleşir. Böylece hafıza, toplumsal mirası geleceğe aktarır. Hatırlama ve unutmanın toplumsallık içerip içermediğini anlamak ve neyin nasıl hatırlanıp nasıl unutulduğunu sorgulamak açısından, hafızanın toplumsal ve bireysel yanlarına odaklanmak gerekir.

Hafızanın kendisi bireyseldir, bireyler özelinde gerçekleşir. Bireysel bir olgu olarak ele alınan hafıza aslında bütünü bir parçasıdır. Bu parça bireye odaklanır ve anı/hatıra üzerinden bir hatırlama gerçekleştirir. Ancak her ne kadar bireysel olursa olsun hafıza, toplumsal çerçeve içinde anlam kazanır. Bir şeyi anımsamak, hatırlamak bireysel bir eylemdir fakat bireyler dahil olduğu sosyalizasyon süreci kapsamında bu eylemi gerçekleştirebilir. Yani bireyler, ait olduğu toplumsal norm ve kuralların izinden ilerleyerek sosyalleşme sürecine dahil olur ve bu toplumsal etkenler doğrultusunda hafızayı bir hatırlama biçimi olarak üretir. Hafızanın ve hatırlamanın/unutmanın öznesi her zaman bireydir ancak birey toplumsal bağlama ihtiyaç duyar. Bu noktada hafızanın sadece bireye ait olmadığı, toplumsal bağlar ile şekillendiği düşüncesi toplumsal (kolektif) hafıza kavramını ortaya çıkarmıştır.

Kolektif hafıza ve kolektif hatırlama/unutma eylemlerinden bahsedilebilir mi, hafızanın toplumsal olarak üretimi ve aktarımı mümkün müdür sorularının akla gelen ilk cevabı Maurice Halbwachs'ın 'kolektif hafıza' kuramında bulunabilir. Bu kuram bireysel hafızanın oluşumunda sosyal koşulların etkisine işaret ederek, toplumu hafızanın ve hatırlama/unutmanın öznesi sayar. Bireysel hafızanın varlığını da reddetmeyen Halbwachs'a göre hafıza toplum tarafından üretilir ve kolektif bir oluşumdur. Bu ele alışıta hafıza, bireyin var olduğu sosyal ve fiziksel çevre olmadan tanımlanamaz. Birey bir parçası olduğu aile, sınıf, cemaat gibi grupların toplum içerisindeki konumundan etkilenmektedir (Assmann, 2001: 44) Dolayısıyla içinde bulunduğu toplumsal çerçeve, sahip olduğu hafızanın da sınırlarını oluşturur.

Hafızada yer alan tüm öğeler sosyal grupların etkileşimi ve iletişimi ile toplumsal olarak belirlenir. Bu bağlamda hafızanın oluşumunda farklı bireylerin birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı ilişkilerinin etkisi önemlidir. Bireylerin de sosyal bir varoluşa sahip olduğu düşünüldüğünde toplumsal ve bireysel hafıza kavramlarının birbirini beslediği ve birbirlerinden ayrı düşünülmesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Yani kolektif hafızanın algılanmasında hem bireysel özellikler hem toplumsal etkiler bir arada düşünülmelidir. Tüm bunların gerçekleşmesi için ise her toplumsal grup aidiyet hissedecekleri, ortak bir hafıza kuracakları, birlikte hatırlayıp unutacakları ve dolayısıyla bireysel ve toplumsal hafızanın sürekliliğini sağlayacakları mekânlara ihtiyaç duyabilir.

3. HAFIZANIN MEKÂN LARI-MEKÂNIN HAFIZALARI

“Her toplumsal grup ancak mekânla birlikte hatırlayabilir.”

Henri Lefebvre

Lefebvre “Mekânın Üretimi” adlı kitabında, ‘mekân’ın, daha birkaç yıl öncesine dek geometrik bir kavramdan başka bir şeyi çağırılmadığını ve ‘öklidçi mekân’, ‘izotrop’ veya ‘sonsuz’ kelimesiyle birlikte anıldığını söyler. Ancak Lefebvre’e göre mekân; beden hareketleri ile anlam kazanır ve toplumsal olarak üretilir. “(Toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür” (Lefebvre, 2014: 56) şeklinde ifade eder. Bu kuramıyla mekân kavramına yeni bir boyut kazandırır. Dolayısıyla mekân, özne ile anlam bulan bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Mekân, aktif bir depo görevi gören hafızanın toplama, kaydetme ve gerektiği zaman geri çağırma işlevlerini yerine getirirken ihtiyacı olan alanı yaratır. Hafıza, mekânda birikir, mekân hafızada yer edinir ve böylece mekânın bir hafızası oluşur. Connerton bu durumu “Bu yerlerin düzeni, hatırlanmak istenen şeylerin de düzenini muhafaza edecektir” olarak ifade eder (Connerton, 2012: 14). Yani hafıza, mekân aracılığıyla okunabilir ve mekân içinde barındırdığı sosyal ilişkiler sayesinde hafızayı sürekli yeniden üretir. Dolayısıyla hafıza ve mekân sürekli etkileşim halindedir.

Mekân yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumların hafızasında yer edenleri sakladığı için, tarihsellik ve toplumsallık açısından da önemlidir. Çünkü mekânların hafızası vardır ve bu hafıza topluma aittir. Mekân üzerinde biriken sosyal ağ, hafızasının bir parçası haline gelir ve bunlar birbirlerine eklenerek mekânı biçimlendirir. Mekânın içinde barındırdığı bu unsurlar, yaratmış olduğu aidiyet duygusu ile, onu fizikselliğin ötesine taşıyarak toplumsal hafızanın aktarıcısı haline getirir. Bu bağlamda mekân hem bireysel hem kolektif hafızanın sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir.

Deneyimlerin, yaşanmışlıkların, anıların hafıza aracılığıyla taşınmasında mekân önemli bir görevi üstlenmektedir. Bireyler, ortak bir hafıza inşa edebilmek ve bunun sürekliliğini sağlayabilmek adına ortak mekânlara ihtiyaç duyarlar. Mekânı kolektif hafızanın, hatırlama ve unutmanın aracı olarak gören Pierre Nora, hafızanın mekânsal olarak kurulduğu vurgusunu yaparak “Hafıza Mekânları” kavramını üretir. Nora’ya göre hafıza mekânları, “anımsadığımız şeyler değil, fakat hafızanın mayalandığı yerlerdir, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır” (Nora, 2022: 13). Bunlar ulusal marşlar, bayramlar, anma törenleri, anıtlar, arşivler, mezarlıklar ayrıca övgü söylevleri, yıl dönümleri, sözlükler, müzeler (Nora, 2022: 9) gibi hafızayı diri tutan ve unutma eyleminin önüne geçen her türlü ritüel, meteryal, maddi ve fikri ortamdır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Nora’nın kavramsallaştırması sadece fiziksel mekânla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda geçmiş, şimdi ve geleceği kurgulayan, aidiyet hissettiren, bir aradalık duygusunu güçlendiren sembolik ritüelleri ve soyut unsurları da kapsar.

Nora’ya göre, hafıza mekânlarının “esas varlık sebebi, zamanı durdurmak, unutma işini engellemek (...) ölümü ölümsüzleştirmek, somut olmayı (...) göstergelerin en azı içinde anlamın en çoğunu kapsayacak şekilde somutlaştırmaktır” (Nora, 2022: 39). Yani bu mekânların varlığı, hafızanın devamlılığını ve canlılığını amaçlar. Çünkü hafıza mekânları, toplum tarafından hatırlanmak istenen anıları barındıran alanlardır. Bu alanların sürekliliğinin sağlanması hafızayı nesilden nesile aktararak yeniden anı üretimini sağlar ve bu sayede birey, kendisini içinde yaşadığı topluluğa ‘ait’ hisseder. Artık var olmayan bir geçmişte hafıza mekânları aracılığıyla kendini yeniden bulur. Diğer bir deyişle bu mekânlar varlığı giderek yok olan şeyleri korur, onları unutulmaktan ve yok olmaktan kurtarır. Bu bağlamda hafıza mekânları zamanı durduran, değerleri ölümsüzleştiren, bireylerin unutma eyleminin önüne geçen somut/soyut alanlar olarak varlık gösterirler. Bu yönüyle hafıza mekânları geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi üstlenirler.

Toplumun ortak hafızasını saklayan hafıza mekânları, zaman içerisinde, Foucaultcu anlamda iktidarın, hakimiyet kurmaya çalıştığı alanlar haline gelmiştir. Bu mekânlar üzerindeki mücadele,

aynı zamanda bir hafıza kurma mücadelesidir. İktidarın, mekânı dönüştürmesinin en önemli nedeni, hafızanın mekân aracılığıyla sürdürülebilmesidir. Çünkü mekân, hafıza ile doğrudan bir bağ kurar ve hafızanın sürekli olarak yenilenmesine katkı sunar. Hafıza mekânları da hâkim ideolojilere bağlı kalarak dönüşürken, toplumsal hafızayı da yeniden üretir. İktidarın, araç olarak hafıza mekânlarını dönüştürmesi ya da yeniden inşa etmesi aynı zamanda kentsel ve dolayısıyla kolektif hafızanın da dönüşmesi demektir. Bu nedenle hafıza mekânlarının korunması, kültürel ve sosyal sürekliliğin sağlanması açısından önemlidir.

Özetle; hafıza mekânları, bireyselden toplumsala, geçmişten geleceğe uzanan, hafızayı düzenleyen ve devamlılığını sağlamaya aracı olan, aidiyeti ve birliktelik duygusunu güçlendiren, yönlendiren, toplumsal unutmamanın önüne geçen yerlerdir.

4. YAP-BOZ: MUŞ-KALE MAHALLESİ

“Geçmiş umutların hafızası, bir başka gelecek hayalinin parçasıdır.”

Andreas Huyssen

Bir gelişim sürecinin ürünü olan kentler, geçmişten günümüze toplumsal, kültürel, fiziksel olarak hafızalarda birikenler aracılığıyla gelişir ve biçimlenir. Kentli yaşadığı mekânı oluştururken, bu mekânlar da hem kentlinin hem de kentin özgün kimliğini ve kültürünü oluşturmaya katkı sunar. Bu etkileşimin bir sonucu olarak kültürel çeşitliliği içinde barındıran kentler, kolektif hafızayı oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla kentler, geçmiş-şimdi ilişkisini kurarak hafızanın aktarım rolünü üstlenen, toplumsal hafızanın ürünü olan yerlerdir. Kentlerin yapı taşları olan mahalleler ise, toplumsal iletişimin ürünleridir. Kullanıcı iletişimlerinin yoğun olması ve barındırdıkları mekânlar, deneyimler, ritüeller sebebi ile toplumsal hafızanın oluşmasında etkin rol oynar. Kente olan aidiyeti pekiştirerek, bireyin hem kendisi ile hem başkaları ile bağ kurmasını sağlar. Bu bağ aynı zamanda mekân, hafıza ve tarih ile kurulan bağıdır.

Tarih ve hafıza birbirleriyle yakından ilişkilidir. Halbwachs’a göre “Şu veya bu toplumsal sınıfın hiç iz bırakmadığı bir kentsel manzara yoktur” (Sevinç, 2019: 51). Dolayısıyla bu çalışmanın konusu olan Kale Mahallesi’ne tarihsel bir perspektiften bakmak, bu kentin hafızasını anlamaya da yardımcı olacaktır. Köklü bir tarihe sahip olan Muş’un ismi farklı dönemlerde, Taraunitis, Taraun ve Daron, Taran, Muşet gibi isimler ile anılmıştır ve bugünkü ismine dair rivayetler çelişkilidir. İlk çağlardan itibaren birçok devletin ve medeniyetin egemenliğinde kalan bu kent; Asurlular, Urartular, Medler, Selevkoslar, Persler ve sonrasında Roma ve Bizans hakimiyetinde kaldığı bilinmektedir. Ancak şehrin temelini oluşturan Muş Kalesi’nin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Muş’un ilk yerleşim yerlerinden biri olan ve Muş Kalesi’nin etrafında kurulan Kale Mahallesi de uzun yıllar boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve kendi özgün dokusunu oluşturmuştur. (Tuncel, 2006: 369).

Tarihi ve coğrafi bakımdan önemli olan bu kentte, birçok defa idari düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşu sırasında bir vilayet olan Muş, 1925 yılında Şeyh Said Ayaklanması nedeniyle Bitlis vilayetine bağlı bir kazaya dönüştürülmüştür (Resmî Gazete, 26.06.1926). Sonrasında 1929’da çıkarılan kanunla Muş, bugünkü Bingöl ve Bitlis’i de kapsayarak vilayet haline gelmiştir (Resmî Gazete, 11.06.1929). 1936’da Bingöl ve Bitlis’in ayrı vilayetler olmasıyla birlikte Muş’un idari sınırları da son halini almıştır (Resmî Gazete, 04.01.1926). İdari düzenlemeler ile yeniden şekillenen bu kent, Cumhuriyet Dönemi’nde özellikle 1930’lu yıllarda yapılan Hükümet Konağı, Belediye, Vali Konağı; Vilayet Jandarma Kumandanlığı, Atatürk İlkokulu ve Muş Ortaokulu, Halkevi gibi mekânlar ile yeniden şekillenmiş ve dolayısıyla kolektif hafızayı da yeniden üretmiştir.

Muş’un geçmişte yerleşim yeri olarak seçilmesinde, sahip olduğu su kaynaklarının da etkili olduğu söylenebilir. Bu konuda Tuncel, “Şehrin nüvesini teşkil eden kale, güneydeki dağlık kesimi dar bir boğaz halinde yararak ovaya inen Çar deresiyle bu dereye sol taraftan kavuşan Karni çayı

arasında kalan ve bu iki vadiye dik bir şekilde inip dış saldırılara karşı nispeten güvenli bir alan oluşturan sırt üzerinde kurulmuştur” diye ifade eder (Tuncel, 2006: 368). Ayrıca Muş'ta görülen karasal iklim nedeniyle kış ayları soğuk ve kar yağışlı, yaz ayları ise sıcak ve kurak geçmektedir. Dolayısıyla Muş konut dokusu arazi eğimine ve iklimsel şartlara uyum sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Bu bağlamda yapılar genellikle dışa kapalı bir biçimde ve yığma yapıım sistemi kullanılarak inşa edilmiştir. Yapıların büyük çoğunluğunda kerpiç, ahşap, taş gibi doğal malzemeler kullanılmıştır. Görsel belgelerden edinilen bilgiler, 1900'lü yılların başına kadar yapıların üst örtüsünün düşük maliyetli malzeme kullanmak adına düz toprak dam olarak yapıldığını göstermektedir (Şekil 1). Bundan sonraki yıllarda ise yapılarda üst örtü olarak kiremit kaplamalı eğimli çatı kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Şekil 1. Kale Mahallesi'ne bakış, 1912 (Bodil Bjorn arşivi)

20. yüzyılın başlarına kadar Ermeniler, Kafkaslar, Türkler ve Kürtler gibi birçok kültür geleneksel şehir merkezi olan Kale Mahallesi'nde birlikte yaşamış ve mahalle bu farklı kültürlerden beslenerek özgün dokusunu oluşturmuştur. “Ermeni gazeteci ve yazar Pakrat Estukyan Muş'un çok eski bir yerleşim yeri olduğunu belirtirken, kentin Ermeni tarihinde her zaman önemli bir merkez olduğunu ve 1914'te Muş'ta 103 köy ve kasabaya dağılmış 75 bin 623 Ermeninin yaşadığını ifade etmektedir” (Avcı, 2020: 145). Ancak bugün hem bu farklı kültürlerin bir arada olmaması hem de geçirdiği kentsel dönüşümler nedeniyle hafıza mekânı olma niteliklerini giderek kaybetmektedir. Muş-Kale Mahallesi'nde, 2012 yılında yerel yönetimler ve Bakanlar Kurulu kararı ile başlatılan kentsel dönüşüm projesi kapsamında geleneksel konutların büyük bir bölümü bakımsızlık ve deprem-heyelan bölgesi olması gerekçesiyle yıkılmıştır. Geleneksel konut dokusu yerine, Kale Mahallesi'nin özgün ve kültürel yapısını yansıtmayan betonarme bloklar ‘yapılarak’ geleneksel doku ‘bozulmuştur’ (Şekil 2-3).

Şekil 2. Muş Kale Mahallesi, 1980 (Sönmez, 2021)

Şekil 3. Muş-Kale Mahallesi, 2018 (Sönmez, 2021)

Yerinde yapılan gözlemler sonucunda yeni yapıların, bulunduğu yerle o yere özgü olduğunu gösteren hiçbir ilişki kurulmadığı görülmüştür. Genellikle 1-2 katlı geleneksel yapıların bulunduğu Muş-Kale Mahallesi'nde çağdaş koruma kuramları göz ardı edilerek uygulanan kentsel dönüşümle birlikte az katlı geleneksel evlerin yerini çok katlı apartman blokları almıştır. Bu yapıların çevresinde geriye kalan camiler, han ve hamamlar, türbeler ve diğer tarihi yapılar ise artık tarihi bir doku içerisinde yer almamaktadır. Ancak bu yapılar geçmiş ile olan bağın toplum tarafından hatırlanmasını ve canlı tutulmasını sağlamakta, dolayısıyla görsel olarak hafızalarda izler

bırakmaktadır. Mahallede bulunan Ulu Cami ve Hacı Şeref Cami, Yıldızlı Han, Güllü (Migre) Hamamı, Ercan Çete Evi, Meryem Ana Kilisesi bu hafızadan geriye kalanlardır (Şekil 4).

Şekil 4. Kale Mahallesi uydu görüntüsü (2024, Google Earth)

Yeni olanı ‘yapmak’ içinde eski olanı ‘bozmak’ anlamını da barındırır. Eski olana yapılan her türlü müdahale toplumsal hafızayı da doğrudan etkiler. Bozulan şey geçmişe, yapılan şey ise bugüne ait iken burada önemli olan geçmiş ve şimdi arasında unutulmanın/unutturulmanın ne olduğudur. Kentler ve bunun bir parçası olan mahalleler fiziksel olarak ‘yapmak’ ve ‘bozmak’ eylemleri arasında var olur. Ancak kullanıcının bağ kurduğu mekânı dönüştürmek, yani özne-nesne arasındaki mesafeyi açmak, bu bağın kaybına ve dolayısıyla hafızanın da kaybına sebebiyet verir. Bu durum hafıza mekânları olan mahalleleri de doğrudan etkileyerek, orada yaşayan ve orayı deneyimleyen bireylerin aidiyet hissini zamanla azaltır. Bu durum sonucunda hafıza mekânları iktidar sahipleri tarafından unutturma aracı olarak kullanılırken, toplum tarafından hafızayı korumak adına mücadele alanlarına dönüşür. Şekil 5’te bu mücadele alanlarından biri haline gelen Muş-Kale Mahallesi’ne bakan ve geçmiş-günümüz ilişkisinin kurulduğu bir kolaj çalışması yer almaktadır. Bu mahalle artık ne tam olarak oradadır ne de silinebilmiştir. O artık bir hafıza mekânı değil, onun izidir (Şekil 5).

Şekil 5. Eski-yeni kent ilişkisi kolajı, 1923-2023 (Vartan A. Hampikian arşivi)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her kentin kendine özgü bir geçmişi vardır. Bireyler ve toplumlar benlik oluşturabilmek ve günümüz-gelecek ilişkisini kurabilmek için geçmişe ihtiyaç duyarlar. Fakat içinde bulunulan zamanın sürekli olarak değişen pratikleri her seferinde hafızalarda yeni bir bağlam oluşturur. Bu değişim ise, bir süre sonra kent ve kentli arasındaki ilişkinin kopmasına sebep olur. Bu süreçte ortak bir hafıza oluşturmak toplumsal birliğin sağlanması açısından önemlidir. Geçmişin yeniden kurulabileceği, hafızanın canlanabileceği yer, mekânın hafızasında saklıdır. Varlığını koruyarak bugüne ulaşan ya da koruyamayarak hafızalarda iz bırakanlar, 'hafıza mekânları' aracılığıyla yaşamaktadır. Kent kimliğini oluşturmaya katkı sunan bu mekânlar, geçmişe bakarak geleceği kurmayı sağlamakta ve toplumdaki birlik, beraberlik hissini arttırmaktadır.

Bu çalışma hatırla(t)ma ve unut(tur)ma eylemleri arasındaki döngüye sebep olan kentsel değişimleri ve bu değişimlerin kent hafızasında nasıl izler bıraktığını Muş-Kale Mahallesi üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda tarihi Muş-Kale Mahallesinin geçirmiş olduğu kentsel dönüşüm; hafıza, mekân, hatırlama ve unutma kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değişen mahalle ortamının hafızada bıraktığı etkiyi bu tarihi mahalle bağlamında ele alan çalışmada; geçmiş deneyimleme, hafıza birikimlerini diri tutma ve geleceğe aktarma, yaşadığı yere ait hissetme gibi eylemlerde hafıza mekânlarının etkin bir role sahip olduğu belirlenmiştir. Hafıza mekânı olarak değerlendirilen Muş-Kale Mahallesi, geçirdiği kentsel dönüşüm sürecine rağmen içinde barındırdığı yapılar ile orayı deneyimlerin geçmişi hatırlamalarına ve unutmamalarına yardımcı olarak tarihsel sürekliliğin sağlanmasına destek olmaktadır. Buradaki birçok mekânın zamana direnmesi, geçmişe ait 'izler' taşıması hafızayı yeniden kurarken, bu mekânların varlığını korumak gelecek kuşaklar için de 'hafızanın bu topraklara geri dönmesine' (Aktar, 2013: 18) katkı sunacaktır.

Sonuç olarak; Muş'un mimari hafızasını içeren, geçmişle bağlantılı analizler yapılabilecek Kale Mahallesi gibi bir hafıza mekânını korumak, aynı zamanda bireysel ve kolektif hafızayı da koruyarak geleceğe aktarmaktır. İçinde bulunduğumuz zamanda değişim/dönüşüm kaçınılmazdır, ancak dönüşüm çalışmalarının değişen zamana ve gündelik yaşam pratiklerine uyum sağlayarak, kişilerin ve kentin hafızasını zedelemeyecek şekilde yapılması bu mahallenin kültür ve hafıza aktarımı için önemlidir. Yaşanılandan daha fazlasının deneyimlenebileceği bu tarihi mahalleye dair alınan kararların bireyler özelinde olması yerine, çok katılımlı olması, alınan her türlü kararda orada yaşayanlarla birlikte hareket edilmesi gereklidir. Bu bağlamda ilerleyen süreçlerde Muş-Kale Mahallesine yapılacak olan herhangi bir müdahale hafıza mekânlarının anlamını gözetten bir yaklaşımla uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktar, C. (2013). "Açılış Konuşmaları" içinde. Diyarbakır Tebliğleri: Diyarbakır ve Çevresi Toplumsal ve Ekonomik Tarihi Konferansı. Ed. Bülent Doğan, 13-19, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Assmann, J. (2001). Kültürel Bellek. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Avcı, B. (2020). Mimariden Hafızaya, Muş'ta Ermeni Yapıların İzini Sürmek. MADJournal, 2, 143-157.
- Başlar, G. (2018). "Kullanıcı Üretimi" Kolektif Hafıza: Adalet Yürüyüşü Örneği. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 28, 143-175.
- Bjorn, B. (1923). Bodil Bjorn Collection. 09.08.2024 tarihinde <https://virtual-genocide-memorial.de/region/the-six-provinces/bitlis-vilayet/sancak-mus-mush/kaza-mus-ûnı2-mush/> adresinden erişilmiştir.

- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur*. (K. Kelebekoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çalpak, I. E. (2012). Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekânlar: ULAP Platz Örneği, *Almanya. Tasarım + Kuram Dergisi*, 13, 34-47.
- Google Earth. (2024). Muş-Kale Mahallesi uydu görüntüsü. 38°43'46"N 41°29'05"E
- Hampikian, V. (1923). Library of Congress. 09.08.2024 tarihinde <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3c26768/> adresinden erişildi.
- Kubbealtı Lugatı. 09.08.2024 tarihinde www.lugatim.com adresinden erişildi.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın Üretimi* (4). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Muş Belediyesi Arşivi. (2023). Muş il haritası. Muş Belediyesi İmar müdürlüğü.
- Nişanyan Etimolojik Sözlük. 09.08.2024 tarihinde www.nisanyansozluk.com adresinden erişildi.
- Nora, P. (2022). *Hafıza Mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Resmî Gazete, 26.06.1926, Sayı: 404.
- Resmî Gazete, 11.06.1929, Sayı: 1213.
- Resmî Gazete, 04.01.1926, Sayı: 3197.
- Sevinç, M. (2019). Bir Hafıza Mekânı Olarak Kent Meydanı ve Dönüşümü: Otto Herbert Hajek'in Ankara Hergelen Meydan Projesi Örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, 47-60.
- Sönmez, A. (2021). "Elli Yıllık Görsel Hafıza: Fotoğraflarla Muş (1970-2021)", *Muş Tarihi*. Ed. Alanoğlu, M., Alican, M., Özalper, M., 493-528, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tuncel, M. (2006). Muş, *DİA İslam Ansiklopedisi*, 31, 368- 371.

Yazar Hakkında

Her çalışma, içinde bir hikâye barındırır. Bu çalışma da kendi hikayesini mimarlık-özne düzleminde oluşturarak, merkezine özneyi, deneyimi, hafızayı aldı. Özneye ve deneyimlerine odaklanma isteği beraberinde hafıza-mekân ilişkisini getirdi.

1996 yılında Muş'ta doğup büyümeme rağmen, çoğu zaman bu kenti benimseyemem, kente ait hissedemem Charles Baudelaire'in, "Her nerede değilsem orada iyi olacaktım gibi gelir" cümlesiyle ilişkilendirirdi. Yaşadığım yere olan yabancılığımın, bu yeri tam olarak tanımamaktan geçtiğini anladığım tez sürecim, yaşadığım yeri daha anlamlı hale getirdi. 2020 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi'nde tamamlanan, özne-mimarlık ilişkisinin önemini kavrayabildiğim lisans eğitimim ve devamında 2024 yılı itibari ile devam ettiğim yüksek lisans sürecim bana bu yolda ilerlemek ve çalışmalar üretmek adına ışık tuttu. Yüksek lisans eğitimim boyunca daima odak noktamda olan kimlik, aidiyet, modernizm, özne, deneyim gibi kavramları tek bir çatı altında toplama fırsatı bulduğum bu çalışmanın, beni ben yapan, kimliğimi oluşturan memleketime bir katkı sunması ümidi ile.

KURTENÊRÎNEK LI DÎWANA SERDA

Nurettin ERTEKİN

Hakkari Üniversitesi, Hakkari

nurettin.ertekin@hotmail.com

1. DESTPÊK

Yek ji qedera hevpar ya şa'irên edebiyata Kurdî ya klasîk ev e ku destnivîsên wan nayên bidestxistin û dîwanên wan di jiyana wan de nehatine tomarkirin û çapkirin. Melayê Cizîrî (1570-1640), Feqîyê Teyran (1590-1660), Şêx Ehmedê Xanî (1650-1707), Mela Huseynê Bateyî (1670?-1750?), Mela Ehmedê Nalbend (1891-1963) çend şa'irên navdar yên tûşî vê sernivîştê bûne ku demildest navê wan dihê hişî mirov.

Yek ji wan şa'irê bêsiûd ku destxeta wî negihaştîye berdestê me, tevî ku hinek şî'rên xwe ji bo çapê amade kiriye lê derfet nedîye ku şî'rên xwe biweşîne û bi wê kul û hesretê miriye Selaheddînê Gimgimî ye.

Piştî ku Selaheddîn piştî xwe dide jiyane malbata wî hewl dide ku şî'rên wî berhev bikin. Cara yekem lêkolîner Tehsîn Îbrahîm Doskî destxetêk istînsaxa hinek şî'rên wî bi dest dixê û diweşîne. Piştî malbata wî istînsaxeke dîtir ya şî'rên wî peyda dike. Şî'rên herdu destxetan tevî hinek şî'rên dîtir dîwana Selaheddîn cara duyem dihê weşandin.

Li gorî lêkolînan ku me kir li ser dîwana Selaheddîn hetanî neha tenê xebatek akademîk li ber çavê me ket. Di vê xebatê de lehengên mîtolojîk, efsanewî û dînî yên dîwana Selaheddîn û Şêx Hesîbê Aqtebî (1885-1947) hatine berawirdkirin. (Tanrîkulu&Babayîğit, 2021) Ji ber vê yekê me xwest ku em dîwana Selaheddîn ji layê teşeyên nezmê û naverokê ve binirxînin û kesayetiya wî ya edebî vekolin.

Helbet di çerçoweya gotarekê de nirxandina dîwanek edebiyata klasîk ji layê şikil, naverok û keseyata edebî ne pêkan e. Bi helwesta "tiştêk bitevahî neyê bidestxistin bitevahî nayê terkkirin jî" me xwest bi kurtasî em li ser şikil û naveroka şî'rên Serda bisekinin, kesayetiya wî ya edebî binirxînin û bala peywendîdarên bikşînin ser şî'rên wî.

Ev gotar ji çar beş û encamê pêk hatiye. Di beşa yekem de kurtejiyana Serda bi kurtasî hate dayîn. Di beşa duyem de dîwana Serda ji layê teşeyên nezmê ve hate nirxandin û amarên wan di tabloyê de hatin destnîşankirin. Beşa sêyem ji bo naveroka dîwanê hate terxankirin. Naveroka şî'rên Serda hat vekolîn û amarên wan di tabloyê de hatin dayîn. Di beşa çarem de em li ser kesayetiya edebî ya Serda sekinîn. Di vê beşê de kesayetiya edebî ya şa'irî di sê astan de; zimanî, hizirî û edebî bi kurtasî hate nirxandin. Di encamê de xûya bû ku dîwana Serda ji layê teşeyên nezmê û naverokê ve gelek dewlemend e. Şî'rên wî ji layê şî'rîyyetê ve gelek bi hêz in. Şa'irêkî duzimanî ye. Xwedî şewazeke xweser e û kesayetekî pêşbîn e.

2. KURTEJIYANA SERDA

Navê wî Selaheddîn e. Di sala 1945an de li Gimgimê (Warto) hatiye dinê. Navê bavê wî Hecî 'Ebdullayê Miheme 'Elî ye. Navê dayika wî Muslîmet e. Deh zarokên Hecî 'Ebdulla çê dibin. Ji van zorakan dudu keç û heyşt jê law in. Selaheddîn, ji deh zarokên bavê xwe yê sêyem e. (Gümgüm, 2024)

Bavî wî Hecî 'Ebdulla li Gimgimê melayê camiyekê bû. Seratayî li cem bavê xwe dest bi xwendinê dike. Piştî bavê wî ji bo feqetiyê wî dişîne gundê Xandilîsê. Xandilîs (Karaköy) gundekî Gimgimê ye. Li Xandilîsê bi qederê salekî li cem Mela Mehmûd xwendina xwe didomîne, feqetiyê dike. Bavê wî ji bo xwendinê wî tîne gundê Dadîna (Ölçekli) ku gundekî Gimgimê ye. Li Dadîna

demekê li medreseya mala Seydayê Mela Selîm (1929-1993) de feqetiya xwe didomîne. (Serda, 2018)

Di wê serdemê de Seydayê Mela Sadiq (1915-2010) li wê herêmê bi 'ilm û zanîna xwe gelek bi nav û deng bûye. Hemû seyda û melayên herêmê rêzgirtina Seyda Mela Sadiq dikirin, hetanî kesayetên wekî 'Ebdurrehman Durre (1934-2012) jî. Selaheddîn, perwerdehiya xwe ya medreseyê bi piranî li gundê Gulçîmenê ku gundekê Kopê ye ji Seydayê Mela Sadiq werdigire. Di vê navberê de ji Mela İbrahîmê Exdadî (w 1985), Mela Zekiyê İmadî (1925 - 2020), Mela Zahirê Tendurekî (1882-1966) ders sitendibe jî bi piranî li cem Seydayê Mela Sadiq dixwîne û xwendina xwe li wir diqedîne Dema xwendina xwe ya medreseyê diqedîne temenê wî 18 an 19 ye. (Gümgüm, 2024, Gümgüm, 2022)

Piştî ku perwerdehiya medreseyê diqedîne berê xwe dide Stenbolê. Wî rêwîtiya xwe ya Stenbolê di şî'reke xwe de aniye ziman. Ev şî'r bi navê Rêwîtiyek-1 di diwanê de cih girtiye. (Serda, 2018, s. 38-39) Di şî'rê de diyar e ku di vê rêwîtiyê de diçe Erzurûm, Erzingan, Sêwaz, Qeyserî, Enqere, Eskîşehîr, İzmîtê û ji wir derbasî Stenbolê bûye. Li Stenbolê bi qederê salekî dimîne. Li vir dersên Erebi dide. (Gümgüm, 2024, Serda, 2018)

Dema li Stenbolê dimîne du mehan li nexweşxaneya Hasekîyê tedawî dibe. Ew ji ber nexweşiya gurçikan li nexweşxaneya Hasekîyê dimîne. Selaheddîn, dema ku feqetî dikir demekê xwestiye ku biçê Gimgimê. Ji Kopê berê xwe dide Gimgimê. Li gorî çavkaniyan dema wê rêwîtiyê temenê Serda 15 an 16 ye. Sal jî bi texmîn 1960 an 1961 e. Zivistanekê dijwar, meha sibatê û berf li erde ye. Deh rojan li Kopê dimîne, lê tu maşîn nayên ku bikaribe here Gimgimê. Ji neçarî bi piya dikeve rê. Di rê de gurek êrîşî wî dike. Ev û gur bihev re dikevin cedelê. Bi qederê sa'etekê li ber xwe dide. Êdî bêhêvî dibe ku li jiyânê bimîne. Di wê tengasîyê de suwarek tê wî ji nav pencên gur reha dike û wî digihîne Melazgirê. (Gümgüm, 2022, Serda, 2018)

Dema çav li gur dike zêde ditirse. Ev tirs dibe sedem ku gurçikên wî kêmbixebitin. Di dîwana wî de tenê yek şî'r bi Turkî ye. Di vê şî'rê de behsa vê rûdan û rêwîtiya xwedike. Di vê şî'rê de dema gur dibîne rewşa xwe weha rave dike:

*Koptu ödüm, kurtta da vardır heves
Taş kesildim, artık adım atmadım (Serda, 2018)*

*(Ziravê min qetiya, hewesa gur jî hebû
Hişkohana bûm, êdî min gav neavêt)*

Serda, piştî ku ji Stenbolê vedigere demeke kurt li gundê Avrêzê (Erdoğan) ku gundekî Gimgimê ye melatîyê dike. Piştî tecrubeya melatîyê dest bi katîbiya Miftîgeha Gimgimê dike. Di vê demê de têkiliyên xwe yê siyasî xurt dike. Li gimgimê hevaltiyê bi Kurê Xalid Begê Cibirî (Miralay Cibranli Halit Bey (1882-1925) Mehmût Beg (1912-1970) û bi Newzat Hatûnoxlû ra dike. Weke tê zanîn Mehmût Beg endamê TKDP (Partiya Demokrat ya Kurdîstana Turkî) yê bû. Serda, bûye endamê vê partiyê an nebûye endam di vî warî de di destê me de çavkanî nebin jî, xûya ye ku eleqeyeke wî bi vê partiye re heye. Lewra li gorî agahiyên berdest Serda, çend caran derbasî Kurdîstana Başûr bûye û bi Mela Mistefa Berzanî (1903-1979) re hevdiştin kiriye. (Gümgüm, 2022, Serda, 2018) Ev yek nîşan dide ku eleqeyeke Serda bi TKDPyê re hebûye.

Nexweşiya wî ya kêmbixebata gurçikan êdî zêde dibe. Diçe Erzurûmê li nexweşxaneyê tedawî dibe. Lê ji tedawîyê tu sûtê wernagire. Di 22 saliya xwe de, di temenkî pir ciwan de, di 31ê Tîrmeha sala 1967an de xatir ji jiyânê dixwaze. (Serda, 2018, Gümgüm, 2024, Gümgüm, 2022).

3. JI LAYÊ ŞIKIL VE DÎWANA SERDA

Di edebiyata klasik de dema ku tê gotin şikil mebest Teşeyên Nezmê ne. Lewra di edebiyatê de û xasma di edebiyata klasik de teşeyên nezmê yek ji hêmanên sereke ye. Teşeyên nezmê di edebiyata 'Erebî de teşe girtiye û ji wê derbasî edebiyata Farsî bûye. Di edebiyata Farsî de bi hinek guherînan gihaştîye asta kemalê ku bandora xwe li edebiyatên neteweyên derdorê kiriye. Di edebiyata her neteweyekê de di teşeyên nezmê de cudahî werin dîtin jî bi gelemperî edebiyata klasik ya Kurdî û Turkî li ser teşeyên nezmaya edebiyata Farsî ava bûne. Di dîwana Serda de li gor tesbîtên me nav û hejmarên teşeyên nezmê dikare bi vî şiklî werin rêzkirin.

Tablo 1. Hejmara Teşeyên Nezmê

Teşeyên Nezmê	Hejmara Şi'ran
Xezel	42
Mesnewî	9
Terkîb (Tercî'î Bend- Terkîbî Bend)	9
Çarpere	7
Serbest	7
Qit'e	5
Çarin	2
Gîştî	81

Di dîwana Serda de teşeya sereke ya nezmê xezel e. Piraniya şî'rên dîwanê jî xezelan pêk tînin û bi vî rengî Serda dibe şa'îrekî xezelnûs. Di dîwanê de 42 xezel tînin dîtin. Xezela herî kurt bi çar malikan û xezela herî dirêj bi 20 malikan hatiye honandin. Li gorî pîvanên edebiyata Farsî xezel, divê di navbera 5 û 12 malikan de werin honandin. (Şemîsa, 1380) Dema em li dîwana Serda dinihêrin em dibînin ku jî 42 xezelan 38 xezel di navbera 5 û 12 malikan de hatine honandin. Taybetiya herî mezin ya xezelên Serda ev e ku jî 42 xezelan 23 xezel 5 malik in. Bi gelemperî mijara xezelên Serda evîne.

Pîştî xezelan mesnewî û terkîb herî zêde di dîwanê de cih digirin. Di dîwanê de 9 şî'r bi teşeya mesnewîyê hatine honandin. Mesnewiya herî dirêj 32 û mesnewiya herî kurt jî 11 malik e. Bi gelemperî di mesnewiyan de mijar neteweperwerî, yanî mesnewîyên sîyasî bin jî mijarên weke evîne û hikmet jî di mesnewiyan de cih girtine.

Di dîwanê de 9 şî'r bi teşeya terkîbî bend û tercî'î bend hatine nivîsîn. Hejmara tercî'î bendan sisê û hejmara terkîbî bendan şeş in. Pênc terkîbî bend, terkîbên muxemmes in û terkîbek jî terkîba murebbe' e. Her sê tercî'î muselles bin jî, du tercî'ên Serda bi şeweyeke taybet hatine nivîsandin. Serwabendiya van tercî'î benda bi vî şiklî ye. aaAA, bbAA, ccAA. Di edebiyata Kurdî de honandina şî'rê bi vî serwabendiyê di dîwana Mela Sîreceddînî Xelîlî (1930-1983) de tînin. Şî'ra Mela Xelîl ya bi sernavê Merş û Xweşxana Feqehan (Gümüş, 2020) bi heman serwabendiyê hatiye honandin. Di vî babetê de cudahiya di navbera herdu şa'îran de ev e ku di şî'ra Mela Xelîl

de beyta fasileyê yek malik e, di şî'ra Serda de beyta fasileyê nîv malik e. Mijarên terkîbên Serda bi gelemperî evîn û mijarên sîyasî ne.

Serda, di şî'rên xwe de cih daye teşeyekê ku em jê re Çarpare dibêjin. Çarpare, ew teşeye ku şî'r ji bendan pek tê. Di çarpareyan de rêbazek ji bo serwabendiya bendan nehatiye dest nîşan kirin. Her şa'irek li gorî zewqa xwe dikare serwabendiyekê ava bike. (Şemîsa, 1386) Tevî vê di edebiyata Farsî de bi gelemperî nîvmalika yekem û sêyem û nîvmalika duyem û çarem di nav hev de bi serwa ne (Fesayî, 1380) Di çarpareyan de rêbaza sereke ev e ku divê bendên çarpareyê ji layê mezmûn û mijarê ve bi hev ve girêdayî bin. (Kedkenî, 1380) Helbet bi vê teşeyê gelek şa'irên edebiyata Kurdî ya klasîk şî'r honandine. Di dîwana Feqîyê Teyran de, (Se'dînî, 2013) di dîwana Mela Nezîrê Bedewî (1933-1982)de, (Bedewî, 2012) di dîwana Mela Ehmedê Zinarexî (1937-2018) de, (Zinarexî, 2018) di dîwana Mela Kamilê Pûexî (1938-2003) de (Pûexî, 2020) jî bi vê teşeyê şî'r hatine honandin.

Serda, di çarpareyên xwe de sê serwabendîyên cuda bi kar anîne. Di mînaka yekem de, nîvmalika yekem, duyem, çarem bi yek serwayê û nîvmalika sêyem bi serwayeke cuda ye. Di mînaka duyem de, her bendek di nava xwe de bi serwa ye. Di mînaka sêyem de, malika yekem û sêyem û malika duyem û çarem di nava hev de bi serwa ne. Çarpareya herî dirêj bi 30 bendî û ya herî kurt ji du bendan hatiye honandin. Di çarpareyan de rexneya civakî, hikmet, felsefe, sîyasî, evîn û serpêhatî weke mijar tene dîtin.

Heft şî'rên serbest di dîwanê de cih digirin. Di van şî'ran de hejmara kêteyên malikan ne weke hev e Di malikan de serwa hebin jî di tevahiya şî'rê de yekîtiya serwayê nayê dîtin. Xala girîng ev e ku şî'reke serbest mulemme' e. Ev şî'r ji pênc malikan pêk hatiye û di vê şî'rê de du malik bi 'erebî ne. Mijarên helebestên serbest ciyawaz in. Mijarên weke siyasî, hikmet û evîn hin ji van mijara ne.

Di dîwanê de em rastî pênc qit'eyan tîn. Qit'eyek jê ne sergîhayî ye. Tenê yek malik di destê me de heye. Ev şî'r di kovara bi navê Gimgim de hatiye weşandin, lê ji ber ku kovar nehatiye bidestxistin tenê yek malika şî'rê di dîwanê de cih girîtiye. (Serda, 2018) Qit'eya herî dirêj ji 16 malikan ya herî kurt jî ji şeş malikan pêk hatiye. Mijarên siyasî di qit'eyan de serdest in.

Teşeya herî kêr hatiye bi kar anîn çarîn e. Di dîwanê de du çarîn cih digirin. Hemû nîvmalikên çarînan di nava xwe de bi serwa ne. Mijara herdu çarînan jî evîn e. Ya rastî ji ber ku kêşa herdu çarînan û serwaya wan û mijara wan weke hev in mirov dikare weke xezeleke çarmalikî û tamam metle' jî bihesibîne.

4. JI LAYÊ NAVEROKÊ VE DÎWANA SERDA

Di dîwana Serda de şeş mijarên sereke hatine ziman. Helbet di nava malikan de mijarên dîtir, yên talî jî hatibin ziman jî weke nêrîneke giştî naveroka şî'rên Serda di binê şeş sernavên sereke de dikare were vekolan. Mijarên sereke û hejmara şî'ran bi vî rengî dikare werin dest nîşan kirin.

Tablo 2. Naveroka Dîwanê

Mijara Şî'ran	Hejmara Şî'ran
Evîn	50
Siyasî	18
Hikmet	6

Rexne	4
Serpêhatî	2
Seyahetname	1
Gîştî	81

Di dîwana Serda de mijara sereke evîn e. Dema li vir em dibêjin evîn, mebesta me ew evîn e ku di berhemên edebiyata klasîk de derbas dibin û di bin sê beşan de dihên dabeşkirin; evîna heqîqî, mecazî û edebî. (Xurremşahî, 1366) Di dîwana Serda de ji van sê beşên evînê evîna heqîqî û evîna mecazî dihên dîtin, evîna edebî nayê dîtin.

Evîna heqîqî, di hinek berheman de weke evîna Îlahî û evîna ‘Irfanî jî hatiye binavkirin. Bi pênaseyeke kurt evîna heqîqî ew evîn e ku me’şûk, hezkirîya evîndarî, ‘aşîqî Xweda bi xwe ye. (Fikrî, 1392) Di nêrîna Serda de pêdivî bi evîna heqîqî heye. Lewra di nêrîna wî de evîna mecazî weke neqşên ser cemedê derbasdar e.

Batinê xwe tu muzeyyen ke bi ‘îşqa Zulcelal

Wekî neqşê ser cemed neqşê perîpeyker ‘ebes (Serda, 2018, s. 123)

*Serda piştî ku nêrîna xwe derbarê evîna heqîqî û mecazî de tîne ziman evîna xwe ya li hember
Xweda wiha dihone di malikên xwe de.*

Ne hemhal im bi Mecnûn ra tu vê texmîn meke soft

E dîne vîna Mewla yim ne Qeyse ‘îşqa Leyla yim (Serda, 2018, s. 136)

Evîna heqîqî di şî’rên evînî yên Serda de temaya sereke bin jî şî’rên ku evîna mecazî dînin zimên jî ne hindik in. Evîna mecazî bi pênaseyeke kurt evîna li hember aferîdeyên Xwudawend e. Tiştêkî asayî ye ku şa’îrek di şî’rên xwe de ji herdû evîna behs bike. Lewra di nêrîna tesewufî - ‘irfanî de “evîna mecazî pirek e ji bo gihaştina evîna heqîqî.” (Yesrîbî, 1374) Pêkan e û rewşeke asayî ye ku Serda jî di destpêkê de evîndar bûbe û bi rêka evîna mecazî gihaştibe evîna heqîqî. Lewra di malikên wî de evîna mecazî eşkere dixûye û heta digihêje asta şî’rên vekirî.

Dilber çî şox û şeng e sîmên li dor cebîne

Navkêlzirav, çeleng e te’nan dide li Zîne

Baxçe û bax diqarin her lehzeyan bi ken bî

Bineş û gul dibarin dindan ku tene dîne

Gerden bilind û ‘elî xalek li bin çene da

Kofî, kitan û xelî ça tîn li wê şîrîne

Biskê siyah wekî mar xwuşîn tilîn e çengel

Dêmî sipî li bin tar zulfan dike şevîne

Bostan e sîngê dilber lê cotekî şemamok

Gihîştîn e dikin zer hatine ber çinînê (Serda, 2018, s. 30)

Ya rastî em di malikên Serda de eşkera navekî nabînin ku bi asayî em bibêjin navê evîndara wî ya mecazî ev e. Di şî'ra bi sernavê Name-1 de bi bayê nesîmî rê nameyekê ji evîndara xwe re dişîne. Di vê şî'rê de dibêje: me serî daye rêya 'işqekê. Dîsa di vê şî'rê de di malika çarem de "kejê" derbas dibe. Weke ku tê zanîn kejê hem rengdêreke û hem jî nav e. Bi guman mirov dikare bibêje ku navê evîndara Serda Kejê ye. Lê di derbarê vê yekê de di destê me de tu belge û agahîyên tekûz nînin.

Bêj: ew ciyê ez tême jê lê 'aşîqek dîkul dijê

Maye li hêvya te kejê ya dil xwo bo min 'erze ke (Serda, 2018, s. 36)

Piştî mijarên evînî di 18 şî'ran de mijarên sîyasî hatine honandin. Di van şî'ran de fikir û ramanên xwe yên derbarê kurdewarîyê de tîne ziman. Daxwaza wî ya sereke azadî û yekîtiya Kurdan e. Dema dibêje: Ey gelî Kurdê Sor û Lor û Kurmanc û Zaza (Serda, 2018, s. 67) bangewazîya wî ji bo hemû Kurdan e. Aştîxwazîya wî eşkere xuya dike. Ji bo yekîtiya gel aşîtiyê weke hêmanekî sereke dibîne.

Werin derxin ji nav xwe kîn û buxd û 'eksê hem êdî

Derînin kuştin û qetlê digel her çi namerdanî (Serda, 2018, s. 43)

Haya wî ji sîyaseta rojane heye. Di serdema wî de du fikiren sîyasî yên sereke serdest bûn. Fikra çepgirîyê û fikra rastgirîyê. Serda, herdu hiziran jî napejirîne. Hizira çepgiriyê û fikra rastgiriyê ji bo azadî, serxwebûna neteweyekî û jiyaneke bextewar weke çare nabîne. Ev tiştekî gelek balkêş e ku kesek di temenê xwe yê 19 yan 20an de du hizirên ku siyaseta rojhilata navîn herc û merc dikir ji bo jiyaneke azad û serfiraz nepejirîne. Tevî ku di wê serdemê de gelek siyasatmedar û şa'irên Kurd hizira çepgiriyê ji bo azadiyê dipejirandin. Ev yek pêşbînîyek gelek mezin e. Piştî wefata Serda bi 57 sala em bi çavên serê xwe dibînin ku herdu hizira jî tu çareserî ji bo jiyaneke pêk neanîne.

Hin rastî ji wan dûr e dibêjin em rast in

Hinek dinê mayî jî dibêjin em çepvan in

Herdu jî dibêjin miftiya jînê di dest me

Hal hal e kesek naçe li pê bendê wan

Rastî ji xwe rastî ye belê zêdayî çi ye?

Çepvanî teselliya kesê birçî ye

Kes nagê miradê xwe bi îfradiyê

Rêya diçe meqsûdê tiştekî di ye (Serda, 2018, s. 99)

Serda, di dîwana xwe de di 7 şî'ran de mijarên hîkemî anîne zimên. Bi fêdebûna dinê, hikmetên Perwedîgar, tenêbûnî, hêza hizirînê, cureyên însanî û rê û rêçên gihaştina Xweda di şî'rên hîkemî de weke mijarên sereke dertên pêşberî me.

Di çar şî'ran de em rexneyên Serda dibînin. Rexneya civakî, kesayetên dînî û rexneya sîyasî weke sê babetan derdikevin holê. Di rexneya civakî de nezanîn, nexwendin, li xwe xwedî derneketin, kêman xebat û keslanî zêde hatiye ziman. Kesayetên dînî û kesên Mislîman bi cehaletê û bi famnekirina ji dîn hatine rexnekirin. Ji layê sîyasî ve çepgirî û rastgiriyê rexne dike û herdu hiziran ji bo civakê, ji bo jiyaneke aram weke derman nabîne.

Du şî'r hatine terxankirin ji bo serpêhatiyan. Şî'rek bi Turkî û yek bi Kurdî ye. Di ya yekem de ku bi Turkî ye behsa rêwîtiya xwe ku ji Kopê diçe Gimgimê dike. Di şî'ra dîtir de behs dike ji bûyera ku çûye serî bide apekî nexweş. Lê ew kesayetê ku di şî'ra xwe de weke ap dinasîne em nizanin ku apê wî yê nesebî ye yan ji bo rêzgirtinê jê rê gotiye ap.

Mijara yek şî'rê seyahetname ye. Weke li jor amaje pê hate kirin di vê şî'rê de behsa seyaheta xwe ya Stenbolê dike. Şî'r çendî ku li gorî seyahetnameyekê biçûk be jî (9 malik) ji layê naverokê ve girîng e. Di neh malikan de navê bajêrên ku di wan de derbas bûye û ramanên xwe derbarê wan bajaran de aniye ziman.

5. KESAYETIYA EDEBÎ

Ji bo nasîna şa'irekî, edîbekî an hunermendekî pêwist e kesayetiya wî ya edebî were nixandin. Kesayetiya edebî bi gotineke din sebk, şêwaza edebî ye. Sebka edebî, taybetiyên sereke yên berhemekê ne ku wê berhemê dike berhemêke edebî. (Şemîsa, 1373) Ji bo sebka edebî ya berhemekê were nixandin herî kêrî divê berhem di sê astan de; ji layê ziman, hizir û edebî ve were nixandin. Bi kurtasî emê li ser sebka edebî ya Serda bisekinin di vê beşê de.

Ji ber ku şî'rên Serda şî'rên klasîk in xalî nînin ji bêjeyên zimanê Farsî û 'Erebî. Helbet pir hindik bin jî çend bêjeyên zimanê Turkî jî tene dîtir. Serda ji ber ku bi zimanê Kurdî, Farsî, 'Erebî û Turkî baş dizane, vê hunera xwe di şî'ra xwe de dide der. Zimanê şa'irî zimanekî asan e, lê bêjeyên wî hîlbijartîne. Şa'ir ji bo hîlbijartina bêjeyan zehmetî nekêşaye. Ji bo mebesta xwe ragihîne ji Kurdî, Farsî û 'Erebî bêje hîlbijartine. Heft şî'r tenê bi şêweya serbest hatine honandin. Yên mayî hemû bê kêş û serwa ne. Her wiha şî'rên bi paşserwa jî di dîwanê de cih digirin. Kêşa şî'rên Serda kêşa 'erûzê ye.

Di dîwana Serda de du hizirên sereke rû didin. Hizirên evînî û hizirên niştimanî. Di edebiyata klasîk de mijara sereke ya xezelan evîn e. (Şemîsa, 1380) Dema em li xezelên Serda dinihêrin em di wan da evînê dibînin. Weke li jor behs jê hate kirin di şî'rên serda de evîna heqîqî û ya mecazî xuya dike. Ji layê niştimanî ve em hişmendiyêke xurt dibînin. Serda, xemxurê welat û zimanê xwe ye. Di vî warî de hizir û ramanên xwe eşkera, bê xof û tirs diîne zimên. Di heman demê de Serda, xwedî hizira sîyasî ye jî. Çepgerî û rastgerîyê napejirîne, herdû ramanan jî rexne dike. Ji bo jiyaneke bextewar pêdivîyê tenê bi yekîtiya gel dibîne. Helbet di serdema ku şa'ir tê de jiyaye û di temenêki biçûk - 19-20 salî - de gihaştina vê hizirê pêşbîniyêke gelek mezin e.

Ji layê asta edebî ve du taybetiyên sereke derdikevin pêşberî me di dîwana Serda de. Taybetiya yekem kurtbûna xezelan e. 23 xezelên wî bi 5 malikan hatine honandin. Bi gotineke din xwestiyê ku şêweyek bi vî şiklî ava bike û xwe ji şa'irên edebiyata Kurdî ya klasîk ciyawaztir bike. Li gorî jêderên berdest di edebiyata Kurdî ya klasîk de şa'irek ku xezelên wî weha kurt bin li ber çavan nakeve.

Şî'rên Serda, şî'rên çêkirî ne. Ev taybetiya duyem ya asta wî ya edebî ye. Serda pêşî şî'rên xwe honandiye û paşê li ser wan rawestiyaye, ji layê kêş, serwa, wateyê ve destkarî di wan de kiriye. Ji ber hindê em dikarin bibêjin ku di dîwana Serda ya li ber dest de du cure şî'r hene. Cureyek jê hatîye sererastkirin û cureya din şî'rên xam in. Pêkan e ku şî'rên serbest yên Serda şî'rên ne çêkirî bin tevî hinek şî'rên dîtir. Lê mixabin temenê şa'irî derfet nedaye ku bikaribe li hemû şî'rên xwe vegere û wan sererast bike.

Herçend ku Serda di biçûkantiya xwe de bi şî'r û dîwana Melayê Cizîrî re hemhal bûbe jî, gelek şî'rên Melayê Cizîrî xwendibe û ji ber kiribe jî, (Gümgüm, 2024) ji layê şêwazê ve karîgeriya Hafîzê Şîrazî (1315-1390) ji ya Melayê Cizîrî berbiçavtir e. Ji layê hejmara malikên xezelan ve nêzî Hafîzê Şîrazî ye. Xezelên Hafîzê Şîrazî bi gelemperî 5 an 6 malik in. Ji bo xezelên Melayê Cizîrî em pîvanek bi vî rengî nikarin bibêjin. Di dîwana Serda de vergera xezeleke Hafîzê Şîrazî û wergera hinek malikên dîwana Hafîzê Şîrazî karîgeriya Hafîzê Şîrazî dipeyitîne.

Serda di şî'rên xwe de du mexlesan bi kar tîne. Serda û Bilbil. Bi vî rengî di edebiyata Kurdî de dibe şa'irekî du mexlesî. Herweha di dîwana wî de hem bi Kurdî û hem bi Turkî (yek şî'r tenê) şî'r cih digirin bi vê taybetiyê di edebiyata Kurdî de şa'irekî du zimanî dikare were hesabandin.

6. ENCAM

Weke ji navê xebatê jî diyar e, di vê xebatê de me xwest bi kurtasî dîwana Serda bidin nasîn. Bi vê xebatê baweriyek wusa bi me re çêbû ku pêwist e xebatên berfirehtir û piralî li ser şî'rên Serda û jiyana Serda werin kirin. Me hêvî heye ku ev xebat bibe destpêkek biçûk ji bo xebatên di vî warî de.

Serda şa'irekî temenkurt e. Bîst û du sal temen borandiye. Di vî temenê xwe yê kurt de 81 şî'r (li gorî jêderên berdest) ji me re mirat hiştiye. Ev yek zîrektî û hêza wî ya şî'rê nişan dide. Weke sernivîştê gelek şa'irên me, dîwana Serda jî piştî wefata wî hatiye berhevkerin û tomarkirin. Ji ber vê dîwana şa'irî ya resen û ku hebin şî'r û berhemên wî yê dîtir nehatine bidestxistin.

Serda, şî'rên xwe di çarçoweya şî'ra klasîk de honandine. Bi gelemperî xezel honandiye. Di xezelan de evîn mijara sereke ye. Xezelên wî kurt in. Bi gelemperî xezelên wî 5 malik in. Bi honandina xezelên pêncmalik xwestiye şeweya xwe ava bike. Di xezeleke 5 malik de ravekirina mebestê hêza wî ya şî'rtiyê nişan dide. Bi vê em dikarin bi asanî bibêjin di honandina şî'rê de gelek serkeftî ye.

Di dîwanê de du cure şî'r tînin. Şî'rên çêkirî û şî'rên xam. Di şî'rên çêkirî de şa'ir ji bo renegekî edebî bide şî'rên xwe ji her layî ve li ser şî'rên xwe rawestiyaye. Di dîwanê de şî'rên ku di teşeya xezelan de nehatine honandin, xasma şî'rên bi teşeya çarpare û serbest, şî'rên xam in. Bi qene'eta me xwestiye ku li wan vegere û şî'rên xwe di çarçoweya poetîka xwe de sererast bike, lê jiyana wî û nexweşiya wî derfet nedaye.

Hinek mijarên talî weke rexneya civakî, hikmet, serpêhatî di dîwanê de cih girtibin jî temayên sereke yê şî'rên Serda evîn û niştîmanî ne. Serda, dilsozekî welat û zimanê xwe ye. Serda, yekîtiya gel xwestiye. Hemû hêmanên ku dibin asteng ji bo yekîtiya gel aniye ziman û xwestiye ku gel ji wan reha bibe. Li hember rûdanên civakî û sîyasî yê serdema xwe bîgane nemaye. Di vî warî de fikr û ramanên xwe di çarçoweya şî'rê de aniye ziman. Bi pêşbîniyeke mezin li dijî fikra çepgerî û rastgeriyê derdikeve.

Zimanê şî'rên Serda, di çarçoweya şî'ra klasîk de ji bêjeyên Farsî û 'Erebî ne xalî bin jî, Kurdiyeke herikbar e. Ziman ne hişk e. Mebesta şa'irî bi asanî tê famkirin. Lê divê were gotin ziman ji hunerên edebî jî bêpar nemaye. Mecaz, metafor, şibandin û gelek hunerên dîtir yê edebî bi serkeftin şî'rên Serda xemilandine. Ji Melayê Cizîrî bêtir karîkeriya Hafîzê Şîrazî dixuye.

ÇAVKANÎ

Bedewî, M. N. (2012). Dîwana Dahî, Amadekar; Tehsîn Îbrahîm Doskî. İstanbul: Nûbihar.

Fesayî, M. R. (1380). Enwa'ê Şî'rê Farsî. Şîraz: Întîşaratê Nuwêd.

Fikrî, H. (1392). 'Işqê Mecazî Der Ayîneyê Şerî'et, Hikmet û Me'rîfet. Meşhed-Îran : Muesseseê Mutale'atê Rahbordîyê 'Ulûm û Me'arifê İslamî.

Gümgüm, A. (2022). Kürt Edebiyatında Şiir ve Halk Şarkıları Tahlilleri. İstanbul: Nûbihar.

Gümgüm, A. (2024, 05, 10). Derbarê Jiyana Serda. (N. ERTEKİN, Röportaj Yapan)

Gümüş, N. (2020). Gulcivîn, Dîwana Mela Sîraceddînê Xelîlî. İstanbul : Nûbihar.

Kedkenî, M. R. (1380). Edwarê Şî'rê Farsî. Tehran: Întîşaratê Soxen.

Pûexî, M. K. (2020). Dîwan, Amadekar; Murat Varol. İstanbul : Vir.

- Se'dînî, X. (2013). Feqiyê Teyran. İstanbul : Nûbihar.
- Serda. (2018). Dîwan, Derdê Welat. İstanbul: Nûbihar.
- Şemîsa, S. (1373). Kulliyatê Sebqşunasî. Tehran : Întîşaratê Firdews.
- Şemîsa, S. (1380). Seyrê Xezel der Şi'rê Farsî (Ez Ağaz ta Îmroz). Tehran: Întîşaratê Firdews.
- Şemîsa, S. (1386). Enwa'ê Edebî. Tehran: Întîşaratê Mîtra.
- Tanrikulu, V. & Babayiğit, M.V. (2021). Lehengên Mîtolojîk, Efsanewî û Olî Yên Hevpar di Dîwanên Serda û Hesbî De. Kadim Hikmet Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 22-34.
- Rehber, X. X. (1383). Dîwanê Hafîzê Şîrazî. Tehran: întîşaratê Sefî 'Elî Şah.
- Xurremşahî, B. (1366). Hafizname. Tehran : Întîşaratê Seda û Sîma.
- Yesrîbî, S. Y. (1374). Felsefê 'Irfan. Qûm-Îran : Defterê Teblîxatê Îslamî.
- Zinarexî, M. E. (2018). Dîwan, Amadekar; T. Nas, T. Aydın, A. Adak, Z. Ergün. İstanbul: Nûbihar.

Derbarê Nivîskar de

Di sala 1972an de li navçeya Şemrexa (Mazıdağı) Mêrdîn hatiye dinê. Li zanîngeha Anadolûyê lisans qedandiye. Li zanîngeha Bîngolê li ser Tesewifa Dîwana Şeyda (Mela 'Ebdu'ezîzê Bedlîsî) master û li ser 'Unsûrên Dînî-Tesewufî yên Dîwana Hâfîzê Şîrazî û Melâyê Cizîrî doktora kiriye. Li ser edebiyata klasîk ya Kurdî xebatên xwe didomîn e.

Di sala 2001ê de weke karmend di saziyeke devletê de dest bi kar dike. Aneha li zanîngeha Colemêrgê birêveber e. Hetanî niha çar berhemên wî hatine weşandin.

